

TIJDING 2010-2

INHOUD:

EEN DORP VOL CAFEETJES (15): 'T HONTSEIND
PAGINA 3



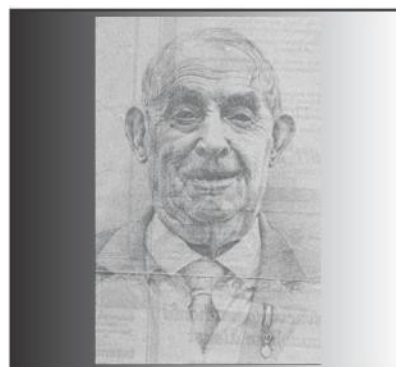
VEEHANDELAAR IN WEST-BRABANT
PAGINA 13



GEVOLGEN VAN EEN LUCHTGEVECHT
OP EERSTE PINKSTERDAG 12 MEI 1940
PAGINA 26



JAN FAGGEL, BEKEND FIGUUR IN HOOGERHEIDE
PAGINA 49



EEN SPANNENDE MIDDAG IN HET HEEMHUISJE
PAGINA 55



UN VERJAORDAG
PAGINA 58

VOORWOORD

Beste lezer,

Allereerst willen we onze excuses aanbieden voor de somber uitgevallen druk van de vorige Tijding. Veel lezers (en schrijvers) spraken hun teleurstelling hierover uit en terecht. We zullen al het mogelijke doen om dit in de toekomst te voorkomen.

John van Dooren biedt de redactie steeds meer hulp aan bij de totstandkoming van nieuwe afleveringen van Een dorp vol cafeetjes, geschreven door zijn oom Jac van den Bussche. Naast het verwoede spitten van Jac in de archieven, verbindt John daarnaast, vaak beeldend, het verleden met de huidige stand van zaken. Zonder zijn getekende plattegrondjes, die ook in de komende Tijdingen gebruikt zullen worden, zouden we al lang het spoor bijster zijn geraakt na al die borrels..... Dank. We tackelen met vertrouwen het gebied 't Hontseind in Ossendrecht. Pagina 3.

Naast onze gebruikelijke schrijvers heeft ditmaal Dick van der Poel een artikel aangeleverd. Het gaat over zijn ervaringen als veehandelaar in West-Brabant. Pagina 13. We hopen dat velen hem zullen volgen. Durft u het niet helemaal alleen aan? De redactie is graag bereid een handje te helpen om uw verhaal(tje) op schrift te stellen. Of wie wil er eens reageren op de inhoud van de Tijding en dan niet alleen verbaal! Uw reactie/commentaar is wellicht ook interessant voor de andere lezers.

Lost Jan van Elzakker het mysterie op van een teveel aan slachtoffers na een luchtgevecht aan het begin van WOII? Lees het op pagina 26.

Jan is naast verhalenverteller ook actief geweest op educatief gebied: dat was toch zijn oude beroep. Vorig jaar heeft hij de allerkleinsten uit onze gemeente een spannende en hopelijk leerzame middag bezorgd door samen met zijn vrouw Nellie een rondleiding te geven in ons eigen heemhuisje. Een verslag hierover op pagina 55.

Adrie Dobbelaar heeft 'Ciska Buitenbeeld' geïnterviewd en daarmee de geschiedenis van Jan Faggel weer boven water gehaald. U herkent hier wellicht een tijdsbeeld van uw eigen jeugd. Pagina 49.

En ons lid van de dialectgroep, Willy Groffen, biedt deze keer zijn jarige buurman een origineel cadeau. Lees wat dat is op pagina 58.

De redactie

Inhoud:

– Voorwoord, <i>redactie</i>	p. 02
– Een dorp vol cafeetjes (deel 15) 't Hontseind, <i>Jac van den Bussche</i>	p. 03
– Veehandelaar in West-Brabant, <i>Dick van den Poel</i>	p. 13
– Gevolgen van een luchtgevecht op 1e Pinksterdag 12 mei 1940, <i>Jan van Elzakker</i>	p. 26
– De tijd van Jan Faggel, in gesprek met Ciska Buitenbeeld, <i>Adrie Dobbelaar</i>	p. 37
– Cultuurhistorisch project voor de kleintjes, <i>Jan van Elzakker</i>	p. 47
– Un verjaardag, <i>Willy Groffen</i>	p. 58
– Informatie voor de lezer, <i>redactie</i>	p. 60

EEN DORP VOL CAFEETJES (15)

door J. van den Bussche

‘t Hontseind 1

Het Hontseind van ruim honderd jaar geleden was een gebied met schaarse bebouwing, dat toen nog buiten de dorpskern van Ossendrecht lag. Dit gehucht is nu nog slechts terug te vinden in een enkele straatnaam.

Hoe kwam men aan de naam Hontseind, en dan nog wel geschreven met een t? Het zou er op kunnen duiden dat de Honte of Westerschelde hier ten zuiden van Ossendrecht in de middeleeuwen zijn eindpunt had gevonden. De naam De Honte komt dan echter op nog geen enkele kaart voor. Pas in 1771 zien we deze naam voor het eerst opduiken als de Wassevenplantage aangelegd wordt met sloten die het vele overtollige water via de vallei van de Heilooop naar de Schelde afvoeren. Een andere naamsverklaring zou kunnen zijn dat deze oude Heilooop ten noorden van het dorp vroeger de naam Hunte of Honte droeg. Zo werd een snelstromend riviertje uit een heuvelachtig of veengebied destijds genoemd.

In de loop van de tijd werd Hontseind steeds vaker met een d geschreven.

De oudste gebouwen op het Hondseind waar iets van bekend is, zijn De Steenen Hoeff, die in 1653 op de plaats stond waar nu het plein De Brouwerij is en uit deze zelfde periode huize “De Potterijen” dat zich op de hoek bevond van de huidige Markt/Eikelhof. Vanaf dit laatste punt gaan we op verkenningstocht door het oude Hontseind. In dit deel bespreken we slechts het gebied rondom De Markt, in de volksmond Marktje genoemd.

Het Marktje

Dit evenementenpleintje in het dorpsbeeld heeft als zodanig geen oude historie. Tot in de jaren twintig van de vorige eeuw was het een moestuin en daarop stond het huisje van veldwachter Dingemans ofwel Januske de Ruiter. Hier werd in 1898 de Wihelminaboom geplant ter ere van de kroning van prinses Wilhelma tot koningin. De woning van *Garde* Dingemans verdween in 1908. Langzaam kwam de tuin die erbij lag in verval doordat deze steeds meer gebruikt werd door de aangrenzende peekoffie-fabriek van de gebroeders De Beukelaar. (vanaf 1889)



De gemeente heeft het stuk grond toen aangekocht en dan ontstaat er een pleintje voor andere doeleinden, zoals de kermisattracties, start en finish van de plaatselijk wielervedstrijden, de circusstent en ander vertier, waaronder ook de plechtigheid van de Heilige Sacramentsviering.



Ossendrechtse jeugd op de kermis op het Marktje rond 1930

Inmiddels is de jaarlijkse kermis verhuisd naar het Cichoreiplein en de circussen doen Ossendrecht niet meer aan. Wel maken de burgers tijdens de carnaval, de doorkomst van de Roparun en de kerstmarkt nog jaarlijks dankbaar gebruik van het marktje.

De Potterijen was een vroeg bezit van mevrouw Arents-Mons en daarna van Jacobs Brouwers, de heer van Hoogerheide, die naast het

pottenbakkershuis ook nog twee gemeten grond bezat.

De Steenbergse Willem Theuns, gehuwd met Johanna Geers uit Ossendrecht, begon hier rond 1850 als metselaar. Zoon Pieter Jan, gehuwd met J. C. Colleta Smout, stond er vanaf 1882 ingeschreven als herbergier. Zijn café met *het mooie uitzicht* noemde hij:

CAFÉ DE BELLEVUE

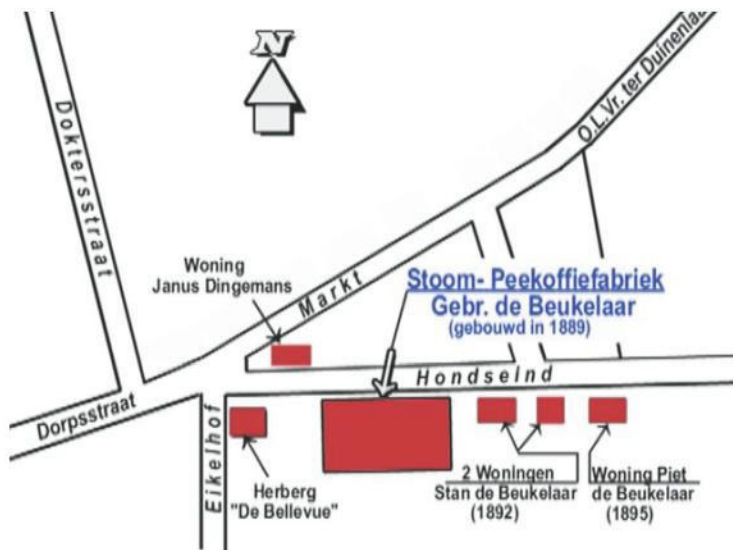
Ook hun zoon Jacobus Napoleon en diens vrouw Elisabeth Schroeyers woonden hier. Hij was er herbergier en broodbakker tot 1898. Dan wordt de bakkerij door verkoop een smederij onder Baptiest Schroeyers en Nathalie Goudhals. Aan hem -Baptiest- de eer de eerste fietsenmaker te zijn geweest van Ossendrecht. Tiesje Takx, zoals hij genoemd werd, was een pientere man die het vak in Nederland en België had geleerd. Geen hoefsmid, maar meer een allrounder in deze fase van nieuwe technieken. Het is 1914 als de Eerste Wereldoorlog uitbreekt en dan komen er ook voor hem drastische veranderingen. Hij verkoopt De Bellevue in 1919 aan Piet Suijkerbuijk.

Cichoreifabriek GEBROEDERS DE BEUKELAAR

Naast De Bellevue was er een bekend bedrijf op het Marktje, namelijk de grote cichoreifabriek van de Gebroeders De Beukelaar. Dat was wel revolutionair in die dagen. Twee van de gebroeders waren rond 1884 op Calfven gestart in de barakken van Geert Brouwers, die enkele jaren daarvoor een eest of drogerij had laten bouwen.

Dit laatste bleef in tact, maar voor maalderij, branderij en verpakking was uitbreiding nodig en die kwam er op het Marktje in 1889.

Een gedurfde stap met een groot gevolg. Hun handel had vooral succes in België en dit leidde ertoe dat ze in Antwerpen eveneens een fabriek bouwden die uitgroeide tot de grootste cichoreifa-



briek van België. Hoogtepunt voor hen was de deelname aan de Antwerpse Wereldtentoonstelling in 1930.

Maar toen volgden de crisisjaren, waardoor in 1939 de fabriek in Ossendrecht gesloten werd. In 1947 kocht aannemer Louis Dries de gebouwen op en verbouwde deze tot enkele winkels en woonhuizen. Rene Dries begon er met een elektriciteitszaak die later werd overgenomen door zijn zoon Ludi. Visboer Leo Mennes startte enige jaren later op de hoek Vogelenzang/Hondseind met een viswinkel. De viswinkel werd omstreeks 1990 gesloten waarna fotograaf Christ Mous hier met een zaak begon. De komst van het digitaal fotograferen deed hem besluiten zijn fotozaak in het begin van de 21e eeuw te beëindigen.

De cichoreifabriek in Antwerpen bleef na de sluiting in Ossendrecht wel doorgaan met de productie totdat de zaak in 1981 door de firma Pascha werd overgenomen.

* Voor meer informatie zie mijn boek uit 1996: *Peekoffie uit Ossendrecht*.



ELIXIR D'ANVERS

DIPLOMES D'HONNEUR
BOULOGNE 74
24 Medailles
aux Expositions



F. X. DE BEUKELAER.
ANTWERPEN

De Ossendrechtse firma De Beukelaar maakte in Antwerpen cichorei, koekjes en elixer d'Anvers.

Drie huizen van Gebroeders De Beukelaar naast de fabriek

Binnen tien jaar na de bouw van de fabriek aan het Marktje zijn hiernaast drie herenhuizen bijgebouwd voor de gebroeders. Twee van de drie huizen waren van Stan de Beukelaar - de Vos. In het huis aangrenzend aan de fabriek was tevens kantoorruimte ondergebracht. Dit huis werd later verkocht aan Tuur Melsen en Veronica Fontijn, die hier in 1937 begonnen met een Spar-kruidenierswinkel. In de naastliggende voorkamer werd een moderne ijssalon ingericht met vergunning voor zwakalcoholische dranken. In 1968 werd de kruidenierszaak gesloten en verbouwd tot woonhuis.



Rechterfoto: links nog een stukje van Fotoatelier Joh Ongering en rechts de Spar van Tuur Melsen en Veronica Fontijn, voormalig woonhuis van Stan de Beukelaar

Het tweede huis naast de fabriek was vanaf 1908 de praktijkwoning van dokter Van der Lek, tot deze in 1913 een pand in de huidige Dokterstraat liet bouwen. De uit Sint Oederode afkomstige fotograaf Joh Ongering kocht het vrijgekomen pand op de Markt en begon er een fotoatelier. Een grote aanwinst voor de streek, daar hij vele historisch waardevolle foto's van Ossendrecht en omgeving maakte.

Zijn vrouw Mientje Olde jans was hier sinds 12 maart 1920 bekend als verloskundige. Omstreeks 1968 begon de nieuwe eigenaar Piet de Dooy er op de benedenverdieping met het uitbaten van een cafetaria. Deze zelfde ruimte werd elf jaar later door kapster Anita Hopmans verbouwd tot een kapsalon. Ook nu, 31 jaar later, is kapsalon Natoeska hier nog steeds gevestigd.

Het derde huis op rij van de broer Piet de Beukelaar werd vanaf 1912 t/m 1919 bewoond door burgemeester Van de Ven met zijn gezin. Harry de Beukelaar was de volgende bewoner totdat in 1936 Jos en Lies Koolen er een slagerij in vestigden. Halverwege de jaren 60 nam de uit Steenbergen afkomstige slager De Pender de zaak over.

Na zijn vertrek rond 1970 kwam het huis leeg te staan. Door brand werd het pand enkele jaren later verwoest. Na wederopbouw werd het drukkerij Pabri.

De noordkant van het Marktje

Tot aan het einde van de 19de eeuw is er geen bebouwing aan de noordkant van het bovengenoemde plein. Pas in 1902 verschijnt het eerste huis van kleermaker Josephus Franciscus Timmermans en Catharina Maria Leijten.



Boven vlnr: woning Sprangers, postkantoor, kleermaker Timmermans, Piet Suykerbuijk, woning Baartwijk en woning Janus Weyts

Onder vlnr: dhr Jansens, dhr en mevr. Sebregts en wielrenner Piet van Hees

Brievengarde, meubelzaak Musters, Vd Korput, woning gebouwd na 1929



omgebouwd tot woning. - Ook broer Piet J. Suijkerbuijk – Cleeren, vertegenwoordiger bij de Belgische constructeur Hendricks uit Putte-Kapelle van rijwielfabrik De Mol, betreft er een nieuwe woning. (zie hoofdstuk De Mol rijwielfabriek)

- Behanger Janus C. Weijts bouwt er een huis en winkel. In 1911 trouwt hij met Regina Isabella Lauwerijssens, waarmee hij op 5 juni 1919 vertrekt naar Bergen op Zoom. Tiesje Takx koopt hun woning en begint er een kachelwinkel met smederijtje. Tiesje is de eerste importeur van de Belgi-

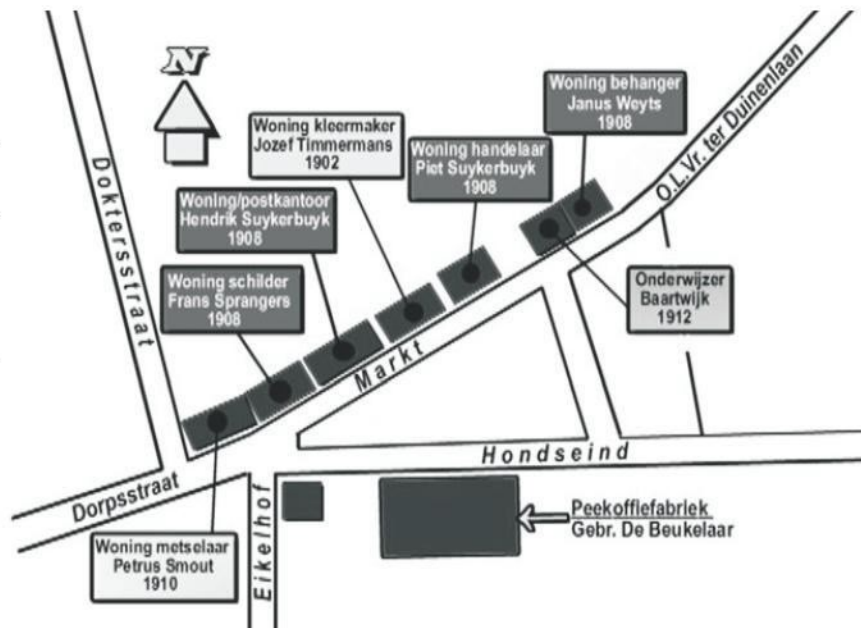
In het jaar 1908 komen er vier huizen bij

- ten eerste de woning van huis schilder Frans J. Spranger en Isabella Lambrechts. Zoon Fons is ook nog fotograaf geweest.

- Hendrik F. Suijkerbuijk –Stokmans bouwt er het nieuwe postkantoor, wat toen de brievengarde genoemd werd. In 1939 volgt Louis van Veldhoven hem op als postmeester en bewoner.

Later neemt Corrie Suijkerbuijk, de jongste zoon van Piet Suijkerbuijk (zie hieronder), deze taak op zich. Corrie woont in het huis van zijn ouders, laat dit verbouwen en maakt van de vroegere De Mol-werkplaats naast het huis een nieuw postkantoor, op de plaats waar sinds 2008 kapsalon Anja gevestigd is. Het oude postkantoor wordt

sche plattebuis in Ossendrecht. Later neemt Antoon van der Veeke–Jansen het over en verkoopt er ook naaimachines. Juni 1960 begint Van de Korput hier een winkel in huishoudelijke artikelen en een reparatiewerkplaats voor fietsen. Als Van de Korput naar de hoek Dokterstraat/ Dorpstraat verhuist wordt de zaak omgebouwd tot een cafetaria. In het jaar 1910 bouwt metselaar Petrus C. Smout (x J.M. van Loon) een woning op de hoek Dokterstraat/Hontseind en als laatste in de rij bouwen onderwijzer Albert Baartwijk en zijn vrouw Rosalie M. Hugens, die er op 10 januari 1912 worden ingeschreven. Louis van Veldhoven-Cleeren is de volgende bewoner en weer later veranderen Piet Musters en Ida van Dooren het pand in een winkel voor woninginrichting.



Pas eind jaren twintig worden in deze rij aan de noordzijde nog twee huizen toegevoegd; Tiesje Takx krijgt er weer een nieuwe woning en Janus van der Poel en Marie Bolders beginnen er een bakkerij met winkel. Met ook de Mol rijwielfabriek was het alles bij elkaar een hele bedrijvigheid rondom het marktje.

DE MOL rijwielfabriek

Piet Suijkerbuijk, die dus café Bellevue had gekocht van Tiesje Takx, was importeur van De Mol-fietsen die vervaardigd werden door Stan Hendrickx, een smid uit het Belgische Kapellen. De verkoop van deze fietsen liep zo goed dat er in 1911 al vier verkooppunten waren, nl. in Ossendrecht, Hoogerheide, Woensdrecht en Huijbergen.



Toen echter in 1914 de Eerste Wereldoorlog uitbrak had Piet geen aanvoer meer vanuit België en zocht daarom contact met de smid in Ossendrecht. Met deze overbuurman Tiesje Takx ging Piet Suijkerbuijk een compagnonschap aan, hoewel Tiesje nog niet zover met de fietsenbouw gevorderd was. Maar Piet had het geluk aan zijn zijde en vond tussen de vluchtelingen uit

Brasschaat Louis de Meijer, die in Antwerpen fietsenmaker was geweest. Door hun samenwerking ontstond in Ossendrecht rijwielfabriek De Mol. Omdat Suijkerbuijk al veel bekendheid met dit fietsmerk had verworven hield hij deze naam in stand.

Dat er bij De Mol zowel toer- als racefietsen werden gemaakt was een gouden greep. De vakbekwame constructeurs Jac Wouters en zijn zonen René en Victor werden aangenomen om aan de grote vraag te kunnen voldoen.

In 1912 startte Piet ook met het aantrekken van wielrenners, die eventueel hun fiets op afbetaling kregen. Hun prestaties leverden een grote bijdrage aan de promotie van de De Molfietsen.

Voor veel renners, vooral die onder de Belgische vluchtelingen, was de op 12 mei 1904 geopende wielersbaan De Raaijberg in Bergen op Zoom de enig bruikbare piste in Nederland.

De samenwerking tussen Piet en Tiesje werd in 1920, een jaar na verkoop van De Bellevue, verbroken. Tiesje verhuisde naar de overzijde van de markt en Piet verbouwde herberg en smederij tot een chroom- en vernikkelfabriek.

Kort daarna verlieten ook de constructeurs Wouters de firma om voor zichzelf te beginnen. Maar Piet liet zich niet uit het veld slaan en beleefde prachtige tijden: rond 1930 had hij zo'n 500 verkooppunten in Nederland en vijftien man personeel.

In 1931 kwam hij met zijn eigen wielerploeg De Mol als de eerste profploeg van Nederland aan de start in de Ronde van Vlaanderen, waar Cesar Bogaerts de tweede plaats wist te behalen.

En in 1932 won de Belg Karel Kaers op de Molfiets de ronde van Ossendrecht voor amateurs. De renners van De Mol reden grote wedstrijden zoals onder andere de Ronde van Zwitserland en Spanje, klassiekers als de Ronde van Vlaanderen en Den Haag/ Brussel, nationale kampioenschappen, wereldkampioenschappen en Olympische spelen.

Louis de Meijer keerde in 1934 naar Brasschaat terug en Piet Suijkerbuijk overleed in 1940.

Zijn zoon Sjaan probeerde na de oorlog in 1945 de zaak weer op te starten met Wim van Est als kopman, maar de allure was voorbij, en het marktaanbod werd steeds groter.

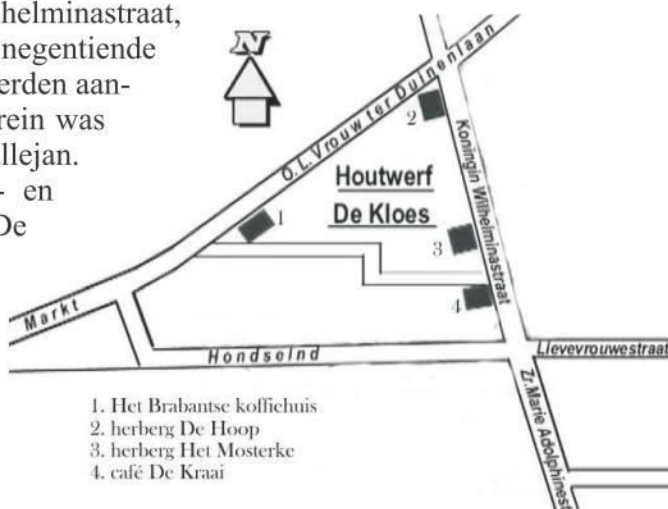
** voor meer informatie zie mijn boek uit 2000: De Wielerkampioenen.*



Houtwerf De Kloes

In de driehoek Hondseind, Kon. Wilhelminastraat, O.L.Vrouw ter Duinenlaan kwam in de negentiende eeuw een houtwerf waar allerlei bomen werden aangevoerd, verwerkt en verhandeld. Het terrein was gemakkelijk te bereiken, met kar of mallejan. Dwars door die driehoek liep een aan- en afvoerwegje. Het geheel kreeg de naam De Kloes.

In die tijd werd heel veel van hout vervaardigd. De boomzagers verwerkten de stammen tot balken en planken of als maathout voor de kuiperijen, die tonnen en houten emmers vervaardigden. Eveneens waren ze klepmakers en hoepelsnijders; het hoorde er allemaal bij. Verder werd hout geleverd bij de wagenmakerijen, huizenbouwers, meubelmakers en bij de mannen die op spectaculaire wijze de houtblok bewerkten tot klompen of holle blokken. De klompenmakers in Ossendrecht waren Franciscus van Duijze en Johannes [Wanneske] Verbraaken, beiden kwamen uit De Klinge. Een paar klompen, hoog of plat, kostte rond 1900 28 cent. Er stond twee uur werktijd voor en het gewicht was ongeveer 1 kilo. Onder het beschermend oog van de patroonheilige Sint Jacob werd alles vakkundig uitgevoerd.



1860 verkocht en verbouwd door David Withaegs- van Laarhoven, van beroep pastei- of koekenbakker en tevens de herbergier in

Aan de noordkant van de houtwerf was de werkplaats en winkel van wever Adriaan Michiels en Anette Brooimans. Omdat bij werk en handel een drankje past, was ook hier een herberg op zijn plaats. Dit huis is rond



HET BRABANTSE KOFFIEHUIS

Het was ruim opgezet en 41m² groot. Het is later overgegaan naar dochter Cornelia Josepha die getrouwd was met een andere pastei- of koekenbakker n.l. Cornelis Adrianus Holtzer.

We lopen het rondje af en komen op de hoek aan waar het huis stond van de weduwe van Jan Loks, een gewezen arbeider op de Kloes. Na hen kwamen in deze woning Petrus Johannes Hendrickx en Maria Josepha Wils, oftewel Mieke Wils uit De Kuil. Voor 1882 waren zij vergunninghouders in hun aangepast huis onder de naam

HERBERG DE HOOP

Petrus Hendrickx was in 1871 vanuit Santvliet naar Ossendrecht gekomen. Volgens overlevering begon hij eerst als bosboer en deed daarbij in proppenzaden. De vlashandel, waar hij later op overschakelde, kwam van schoonvader Wils. Zoon Keeske [Snakke] volgde hem later op. Deze was in 1904 getrouwd met Maria van den Bogaert. Haar ouders hadden hun woonplaats Wilmarsdonk moeten verlaten toen de haven van Antwerpen in die richting werd uitgebreid.

De vlashandel die wel goed draaide, zakte later helemaal weg tijdens de Eerste Wereldoorlog; dat was de reden van overschakeling naar de landbouw. Met zes jongens als eigen personeel lukte dit wonderwel.

Van buurman David Withaegs werd grond bijgekocht voor de bouw van stallen, een karrenkot en melkhuysje. Zo waren de familieleden Snakke bos-, zand-, vlas-, polder- en melkboeren. De kroon op het werk was de grote schuur aan de overkant, gebouwd in 1928, en de nieuwe koeien- en paardenstallen. Een grote bedrijvigheid en te veel werk voor een vrouw met zeven kinderen, die daarbij nog dienstbaar moest zijn in het café. Het werd in 1923 gesloten en met naam, vergunning en inventaris verkocht aan Eduard Verlijnen en Stien Ketelaars. De boerderij werd



voortgezet door de kinderen, maar toen rond 1970 alle landbouwers uit het dorp moesten verdwijnen, gold dat ook voor hen.

We passeren om de hoek de woning van Cornelis vd Bergh -Carpentier, werkzaam op de Kloes. Hun huis werd in 1880 overgenomen door Frans en Kaatje Hellebrants. Ze braken het huis af en zetten er een kleermakerswoning op. Verder heeft daar de familie Baptista Lauwerijssens gewoond, en weer later het gezin van Felix van Oevelen.

Nog een adres voor de houtbewerkers om er hun de dorst te laven was dat van Adrianus Kwik – Peters en daarna hun zoon Johannes Baptist Kwik – Paardekam. Ook zij werkten op de Kloes en woonden in herberg De Werf.

HERBERG HET MOSTERKE

De familie Josephus Hugens-Michielsen nam herberg De Werf over en voegde er een kruidenierswinkel-tje bij. Mosterd was hun speciale product, waar huis aan huis mee werd gevent en zo ontstond de bijnaam “Sjefke Mosterd”. Ondanks dat Sjef later metselaar werd, raakte hij zijn bijnaam nooit meer kwijt.

CAFÉ DE KRAAI



Verder wandelend komen we bij café De Kraai, in de volksmond ook wel genoemd “Wies de Kraai”. Sjef de Vos en zijn vrouw Wies de Bakker hadden een herberg-ruimte van 40m² met dubbele deuren. Tijdens de kermis werd de wand van de woonkamer verwijderd en zo 20m² aan de herberg toegevoegd; een draaiorgel werd binnengehaald zodat de kermisgangers konden dansen. Toen Sjef overleed is Wies nog een groot aantal jaren doorgegaan.

Dit was voorlopig het laatst besproken café in het gehucht Het Hontseind. Er zullen er nog vele volgen. ♣

Veehandelaar in West-Brabant

door Dick van der Poel

We kennen allemaal nog wel de typische veehandelaar van vroeger als de man met de mooie gele klompen en een stofjas met daarin een schaar waarvan de punten in een leren beschermhoesje zaten. Deze schaar werd gebruikt om de naam of initialen van de handelaar in de haren van het rund te knippen, evenals het nummer.

Voorts had hij om zijn hals een koperen ketting waaraan een knots van een portefeuille in de binnenzak bevestigd was, en in zijn jaszakeen doos sigaren.



Zo'n man was ik in de jaren vijftig/zestig van de vorige eeuw. En die doos sigaren..... nee, die was bij mij niet zozeer voor het uitdelen na het beklinken van een deal... ik deed mijn boekhouding op de achterkant van het doosje. En die klompen droeg ik ook niet, dat waren goedgepoetste hoge bruine schoenen.

Ik stapte gewoon dat wereldje in na aanwijzingen van mijn vader, Florent van der Poel.

Het was afwisselend werk in deze regio, omdat je hier vee kon verhandelen van zowel zand- als kleiboeren. De verschillende grondsoorten hadden namelijk veel invloed op wat voor soort vee gehouden werd.

Wat veeteelt betreft was Nederland te verdelen in twee gebieden:

Voor het melkvee waren de zandgronden geschikt in Brabant, Gelderland, Drente, Overijssel en Limburg en de laagveengebieden de Hollanden en Friesland.

Voor het mestvee gebruikte men de zeekleigebieden in Zeeland, West-Brabant, de Zuidhollandse eilanden en de Betuwe.

Bedrijven en vee in onze streek

Wij hebben in de dorpen Putte, Ossendrecht, Huijbergen, Hoogerheide en Woensdrecht zand- en kleigronden.

Op de zandgronden had je voornamelijk gemengde bedrijven. Hierop werkten meestal kleine boeren, die zelf de grond in eigendom hadden. Ze hielden vee voor de melk en voor de mest, die onontbeerlijk was op hun schrale gronden. Zo hielden zij ook mestvarkens en kippen als neventak.

Als uitval en dus voor de markt bestemd, waren er de

- koeien die niet genoeg melk gaven
- vaarzen die niet geschikt waren om te houden als melkkoe
- nuchtere stierkalveren
- kippen die niet genoeg eieren legden
- varkens die slachtrijp waren.

Het enige wat de boeren inkochten waren biggen voor de mesterij en vaarskalveren als aanvulling van de melkveestapel.

Behalve wat van de weilanden kwam, teelden deze zandboeren voor hun vee: aardappelen, granen, voederbieten en groenvoer. De granen en aardappelen op deze bedrijven waren van zo'n slechte kwaliteit, dat je ze alleen nog maar aan het eigen vee kon voeren. Verder kochten ze zo min mogelijk bij; het voornaamste was pulp, stro en lijnzaadkoeken. Hooi had men zelf.

Wanneer het tuinders betrof: zij hadden geen melkkoeien, maar ze kochten in september graskalveren om in april te verkopen als weidevee.

Op de kleigronden trof men grote bedrijven,



dikwijls pachtboerderijen, met vaste knechts die een heel jaar door aanwezig waren. Hier in de kleistreek was praktisch alles akkerbouw, behalve de drassige gronden en dijken die niet geschikt waren om met machines te beboeren en daarom gebruikt werden als weilanden. Hiervoor kocht men in de lente weidevee en in de herfst afgemolken koeien en schotten (die hadden één keer gekalfd) om de bietenkoppen aan op te voeren. Zo had men in de winter een stal vol mestvee voor de verkoop. In de herfst en winter werd er bijgevoerd met eigen producten. Men had afval genoeg zoals bietenloof –in-

gekuild of vers -, kleine aardappelen, winterwortelen, peulvruchten, kaf en hooi, en ten slotte licht graan, dat te slecht was voor brood- of bierproductie.

Dan waren er nog laagveengebieden, zoals in Zuid-Holland, waar men stierkalveren en weidekoeien in de aanbidding had en bij overschot ook melkkoeien.

In de lente werden de stallen vol biggen gezet om de wei en ondermelk van de kaasproductie aan op te voeren, dan had men hier op een bepaald ogenblik vette varkens te koop.

De taak van de veehandelaar

Tussen deze verschillende bedrijven stond de veehandel. Allereerst zorgde de veehandelaar dat afgemolken koeien van het zand in de kleistreek terechtwamen en de afgemeste dieren bij de slager.

De mestvarkens gingen niet naar de veemarkt, maar werden rechtstreeks aan de slagers verkocht en geleverd op het slachthuis ter plaatse.

Ten tweede zorgde hij voor aan- en verkoop via de veemarkten in de steden.

Wanneer men te veel slachtdieren had voor de eigen streek dan werden die verkocht op de veemarkt in Rotterdam, waar veel consumenten woonden en men geen productie had.

Daar kocht de veehandelaar magere koeien, jongvee en biggen om bij de klanten thuis te verkopen. Het enige wat hij op deze markten afzette waren nuchtere kalveren. Dit waren dieren van ongeveer een week tot tien dagen oud.

Op de markt aangekocht mager en jong vee

werd vroeger in Woensdrecht op het station gelost. Dan werden de dieren los gestouwd naar bijvoorbeeld Ossendrecht. Onderweg probeerde men deze dieren te verkopen. Dit vee stond dan eerst vierentwintig uur zonder drinken in de trein en als ze dan gelost werden, was het eerste wat ze deden met z'n allen in de watergang drinken.



De 'Woensdrechtse statie' waar de koeien uitgeladen werden.

Veevervoer in het verleden

Het vervoer van het vee van en naar de vee-
markt was een gebeurtenis op zich. Het mees-
te vrachtvervoer was voorbehouden aan de
scheepvaart. Voor 1850 werd het vee vanuit
Zeeuws- Vlaanderen per boot, met een
beurtschipper, vanuit Breskens naar Rotter-
dam vervoerd. De laatste die zich hiermee

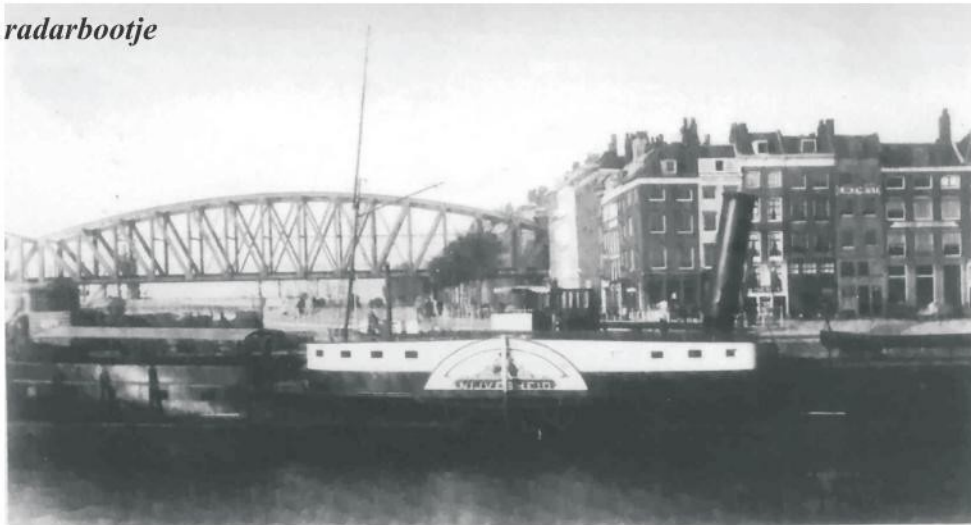
Zijn tarieven voor het veevervoer per boot
per stuk bedroegen toen:

koe f3,--
paard f8,--
varken f1,10

Op 20 oktober 1854 kwam er een particulie-

re spoorweg-
maatschappij
Antwerpen –
Rotterdam vice
versa. Deze
trein ging tot
Moerdijk, waar
toen nog geen
brug was, en
daar werden de
passagiers en
goederen zoals
vee, op stoom-
radarboten
geplaatst en
naar Rotterdam
gevaren. De ver-
volgreis naar de

radarbootje



bezig hield, namelijk tot 1940, was de firma
Kesteloo. Vanaf de Zuid-Hollandse eilanden
had men de tram (RET = Rotterdamse Elek-
trische Tram) die tot het eindpunt in Rotter-
dam aan de Rosestraat reed en daarmee een
rechtstreekse verbinding vormde.

Ook vanuit West-
Brabant, Zeeland
en de eilanden
ging het per boot.
Men loste aan de
Oosthaven en van
daaruit ging het te
voet naar de markt.

We weten dat er
vroeger voor 1854
een beurtschipper
was die in Bergen
op Zoom laadde en
in Rotterdam aan
de Oostkade loste.

Rotterdamse markt ging verder met een
schip dat eigendom was van de spoorwegen,
te weten de Rijnspoorweg Maatschappij. De
firma Joh. Ooms en Co verkochten stoom-
boten aan de spoorlijn Rotterdam- Antwer-



de koeien worden naar de markt gedreven

pen. Eerst waren dat de *Amicitia* 1 en 2. Daarna *Stad Rotterdam* en *Stad Antwerpen*. Ook deze boten legden aan bij de Oosthaven.

In 1872 komt de Moerdijkbrug en wordt het mogelijk om op de kade in Roosendaal dieren in te laden en ze geheel per spoor naar Rotterdam te vervoeren. De veehandelaren reisden met dezelfde trein mee. De reis Antwerpen-Rotterdam duurde vijfenhalf uur. Het tarief was als volgt:

1e klas 13,22 francs

2e klas 11,21 francs

3e klas 8,20 francs

Het is bekend dat vanaf die tijd, 1872, de veehandelaren al 's zondags in Rotterdam waren voor de markt van maandag en dinsdag.

In Rotterdam waren er twee soorten veemarkten. De markt op maandag was voor de afzet van het vetgemeste slachtvee van de kleiboeren, die kwalitatief zeer goed vlees

leverden. Daar was in deze regio veel vraag naar omdat er mensen woonden met veel geld die het beste vlees wilden.

Op dinsdag was de markt voor gebruiksvee. Dan was de aanvoer van weidevee, melkvee en kalveren het voornaamste, evenals die van paarden.

Wilde de veehandelaar op beide dagen hier zaken doen dan moest hij rekening houden met de lange reistijd. Wel had men al vroeg vanaf Voorne-Putten en Goeree een verbinding via de RET (de tram) naar de binnenstad van Rotterdam.

In latere jaren was het vervoer naar de veemarkt een peulenschil, maar in vroeger jaren, tot ongeveer 1960, waren de veehandelaren uit Zeeuws-Vlaanderen en de eilanden verplicht daags tevoren naar Rotterdam af te reizen en te overnachten in een van de vele hotels rond de veemarkt.

De vijf grote veemarkten van ons land bevonden zich in Rotterdam, Utrecht, Den Bosch, Zwolle en Leeuwarden.

De belangrijkste markten voor deze streek waren die van Rotterdam op maandag en dinsdag en 's woensdags die van 's Hertogenbosch.

De Rotterdamse veemarkt

Vanaf 1531 werden er in Rotterdam veemarkten gehouden op de weide aan de Meent.

Vanaf 1815 werd de veehandel in geordende banen geleid op de "Nieuwe Markt". Vanaf 1853 op het Hofplein, toen nog een knus dorpspleintje. In 1867 verhuist men naar de Boezemsingel en blijft daar tot 31-12-1973. Per 1 januari 1974 werd dit opgeheven. Op het terrein van de veemarkt stond tot 1906 ook de kermis, waar met smaak alebessen (aalbessenjenever) werd gedronken. Maar wegens drankmisbruik en onzedelijk gedrag stak de gemeente daar een stokje voor en kwam in dat jaar tot een algeheel verbod.

Vanuit West-Brabant werd rond 1900 op

zaterdag het slachtvee verladen richting Rotterdam; dit had men in de loop van de week in de kleigebieden gekocht. Op zondag volgde de veehandelaar met de trein, omdat op maandagmorgen om zes uur de handel van start ging. Het slachtvee werd verkocht bij handslag en per stuk. Het verkochte vee werd los langs de Boezemsingel naar het abattoir gedreven om geslacht te worden. Dat drijven werd gedaan door zgn. drijvers die daarvoor een vaste vergoeding per stuk ontvingen. Drijver was een beschermd beroep: ze waren herkenbaar aan een plaatje rond de bovenarm. De betalingen geschieden contant ofwel op de markt of in het restaurant op de markt. De koper kreeg dan



Zó draag je een kalf

zegegeld (een fooi). De verkoper gaf de koper een hand en wenste hem geluk met het beest.

De veehandelaar bleef in Rotterdam, want dinsdagmorgen had je alweer de gebruiksveemarkt; dan was de verkoper van maan-

dag de koper van weide- of te mesten vee. Andere veehandelaren kwamen pas dinsdag en hadden nuchtere kalveren en schapen bij zich voor de verkoop. Het dragen van deze kalveren gebeurde zoals op de foto te zien is op de schouder. Het weidevee en de kalveren op de markt in Rotterdam was het zwartbonte Fries-Hollandse melkvee.

In de nazomer vond je op de markten de gras-kalveren. Dit waren kalveren die geboren waren in februari-maart en nu ze een half jaar oud waren werden die te koop aangeboden. Deze kwamen van de melkveehouderijen in Zuid-Holland, waar de boeren zelf kaas en boter maakten en deze kalveren met ondermelk opfokten.

Deze kalveren werden aangekocht door de tuinders, die ook wat afvalproducten hadden, bijvoorbeeld winterwortelen, wat hooi en kleine aardappelen om goedkoop deze dieren de winter door te krijgen. Deze mensen verkochten deze pinken (jaarlingen) in de lente aan de akkerbouwers als weidevee. De meeropbrengst was interessant maar het voornaamste was wel de mest. Men kon vroeger nu eenmaal niet tuinderen of boeren op de zandgronden zonder mest.



1955: tbc-vrije markt op dinsdagmorgen in Rotterdam

Aan de Boezemstraat, de Goudsestraat en rondom de markt vond je talloze cafés en hotelletjes. Dit waren de plaatsen waar het vee dat verhandeld was, betaald werd. Harry van de Velde (een van de drie Jacksons) had een café bij de veemarkt.

brand, ook de vette markthal. Velen vonden werk door de handel op de veemarkt. Zo ook degenen die in het abattoir werkten, het grootste van Nederland. Van hieruit was er veel export naar andere landen zoals Frankrijk (de hallen in Parijs) en Italië.



Hier wordt de koe aan een koptouw meegevoerd. Later is dat verboden

Door het bombardement van Rotterdam in 1940 verloren vijftien caféhouders hun pand. Een van hen, A.W. de Vos, stichtte een gecombineerd bedrijf en de vijftien gedupeerde uitbaters hebben zich daarin verenigd en gezamenlijk de kantine van de veemarkt gerund. Daar was een buffet van 15 meter lang, met daarachter twaalf buffetdames, de eigenaressen van de zaak. Ook de telefooncellen en de kleedruimte en toiletten werd door deze combinatie gerund. Voor de telefoon had je vier lijnen maar dat werd ook weer door een oude eigenaar geëxploiteerd evenals de garderobe en klompenrekken. Iedere veehandelaar, die elke marktdag vee verkocht, had een vast aantal meters balie op de markt gehuurd waarboven zijn naam hing. Op 12 september 1969 is alles afge-

Grote namen destijds waren:
NVC (Nieuwe Vlees Combinatie) van Toorn
VVH (Wijler – Soesman) Ben Bosch, VVH
Goedegeburen,
Werkgelegenheid ook voor schippers en drijvers.
Als aan de Oosterkade het vee per schip was aangeleverd, moest het richting markt. Het drijven van het vee werd gedaan door mensen van de veemarkt, die tegen een kleine vergoeding (een kwartje) de dieren op de vaste verkoopplaatsen zetten van de veehandelaar, die elke marktdag vee verkocht.

Verder zag je naast de veemarkt verschillende kramen met vis, fruit, kleding, lederfournituren zoals portefeuilles, tabak, diergeneesmiddelen, paardentuig en halsters.

Deze touwen waren óf nieuw óf gebruikt en kwamen dan van het abattoir en waren veel goedkoper.

Vroeger zag je dat de koeien vast stonden aan koptouwen. Dit was een touw dat als een ring rond de horens was vastgemaakt en daaraan werd vastgezet. Later mocht dit niet meer en moest men gebruik maken van halsters. Dit is een ring rond de neus /bek en een

boog naar boven achter de oren, wat niet pijnlijk was

Er waren ook altijd vrouwen bezig de koeien te melken. Die vrouwen beoordeelden zelf welk beest gemolken werd. De veehandelaar had daar niets over te vertellen. Deze melk werd verkocht aan bakkers of andere instellingen. De opbrengst was voor de melksters.



Het verkochte vee wordt naar het abattoir op de Boezemstraat ↓ gedreven om geslacht te worden



Voor 1883 ging overal de afzet van het slachteeve direct naar de slagers; er was toen nog geen openbaar slachthuis, maar het slachten gebeurde thuis. Het abattoir aan de Boezemstraat is op 1 mei 1883 opengesteld; het was het oudste van Nederland.

In 1886 werden de slagers verplicht om in het slachthuis te slachten.

In 1922 kwam de vleeskeuringswet, wat inhield dat alle vlees gekeurd moest worden. Als gevolg daarvan kwam er op 20-1-1922 een keuringsdistrict in Bergen op Zoom; iedere stad werd zo hoofd van een keuringsdistrict. Dit gebeurde onder druk van Gedeputeerde Staten en de Veterinaire Inspectie. Vanaf 1-7-1927 moesten alle slachtplaatsen aan bepaalde eisen voldoen en dan verschijnen in heel Nederland de openbare slachthuizen. Het waren typische gebouwen die heel veel op elkaar leken. Zeer velen vonden hier werk.

De Veemarkt in Den Bosch



Iedereen kijkt vol bewondering naar een nestje biggen en oom Michel vd Poel gaat ermee kuieren.

Naast De Rotterdamse veemarkt was die in 's-Hertogenbosch voor onze streek van groot belang.

Op woensdag kwam je de veehandelaar weer tegen in Den Bosch voor de aanschaf van gebruiksvee en biggen. De biggen lagen (tot 1965) in manden met zoveel mogelijk de nesten ofwel koppels bij elkaar, anders was het vechten geblazen. Foto nestje biggen Biggen werden altijd op de arm gedragen en mochten niet aan een poot opgetrokken worden: de dierenbescherming hield toezicht. 's-Hertogenbosch was de oudste markt in Brabant. Deze lag aan het zandpad bij de Zuid-Willemsvaart. Vanaf 1837 was er vijf dagen per jaar markt en wel op de volgende dagen:

1e woensdag voor palmzondag

2e laatste woensdag van april

3e Sint Jan 24/6

4e Sint Michiel 29/9

5e laatste maandag van oktober

In 1890 werd dit uitgebreid tot 30 dagen per

jaar langs de Zuid-Willemsvaart In 1893 was de jaaromzet:

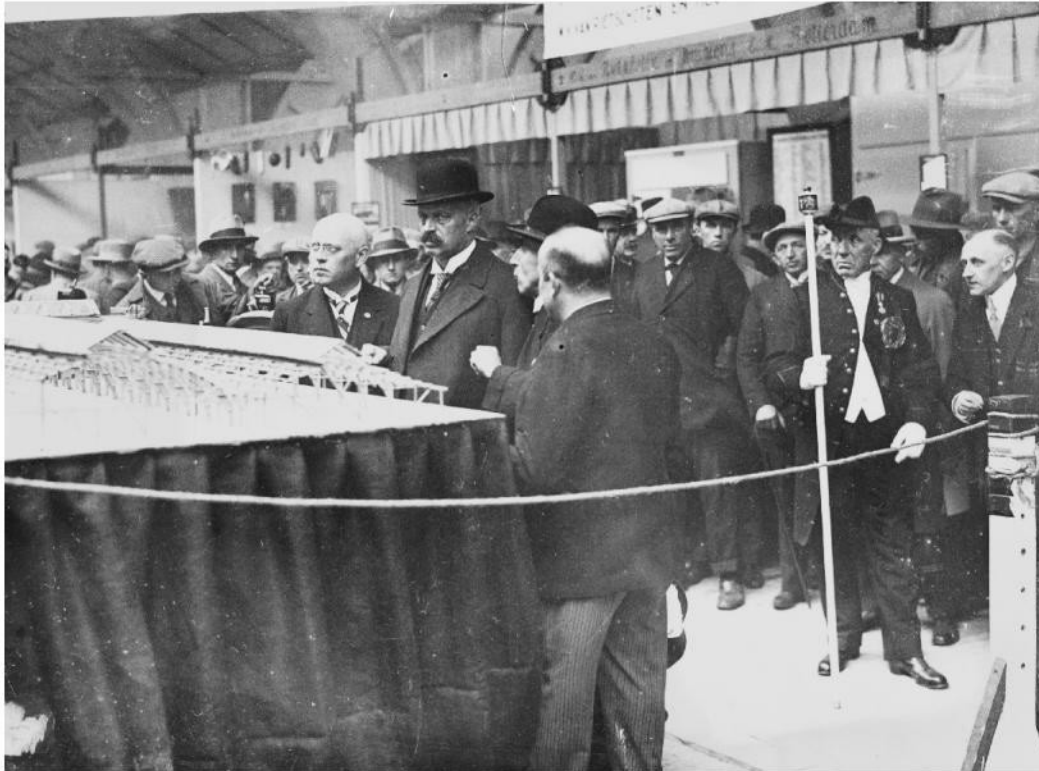
- 3.300 paarden
- 12.843 runderen
- 21.480 biggen

Den Bosch was een zeer oude markt. Reeds in 1324 had de stad de rechten om een markt te houden op het zandpad langs de latere Zuid-Willemsvaart.

Toen deze markt te klein werd heeft men het "Park" (later Mgr van Rossumplein) omgebouwd tot veemarkt. In 1905 verhuisde de veemarkt hier naar toe. De inrichtingskosten bedroegen f8.500,- en het marktgeld was f0,10 per dier.

Onder het burgemeesterschap van F. van Lanschot is men begonnen om de raad zover te krijgen een nieuwe markt buiten de stad te





20 mei 1931 op de Oude Engelseweg in Den Bosch: burgemeester Van Lanschot geeft uitleg aan jonkheer Mr Ch. J.M. Ruijs de Beerenbrouck, minister van Binnenlandse Zaken en Landbouw bij de maquette van de hallen; links wethouder Van Meerwijk.

Beneden: de Brabanthallen in 1966

bouwen. Dit was tegen de zin van de middenstand, die zagen liever dat de mensen door de stad naar de trein liepen dan buiten de stad.

In 1928 ging men op bezoek in Leer (Duitsland) Oost-Friesland om te zien hoe men een modern ingerichte overdekte veemarkt buiten de stad kon bouwen. In 1929 ging de raad overstag.

Op 20 mei 1931 wordt onder de beziende leiding van burgemeester Fr. van Lanschot de opening van de modern ingerichte, overdekte veemarkt verricht door de minister van binnenlandse zaken en landbouw Jhr Mr Chr. M. Ruys de Beerenbrouck. Het waren twee hallen van 70 x 80 x 35 en daarmee was Den Bosch toen de zevende grootste veemarkt van het land. Zo ongeveer in 1960 kwamen hier, in wat later Brabanthallen genoemd werd, per week tussen 8000 en 10.000 bezoekers. Het waren de eerste overdekte hallen. Voor West-Brabant was deze markt bekend om de aanvoer van biggen en kalveren. Voor de slachting van vette kalveren was men aangewezen op de aanvoer van Den Bosch.





Veemarkttarieven 1976 Den Bosch

f 8,50 rund of paard
f 5,35 veulen, vet kalf, graskalf
f 3,25 vaars
f 3,75 varken
f 0,55 big
f 2,15 geit
f 2,40 schaap
f 1,60 lam

aanvoer in 1974

Den Bosch	521413
Zwolle	394553
Leeuwarden	330885
Utrecht	277249
Leiden	349370

In bovenstaand overzicht rechts heeft Leiden de plaats ingenomen van Rotterdam omdat daar in 1974 de veehandel gestopt was.

Behalve een grotere veemarkt werd later een nieuw slachthuis in Den Bosch gebouwd. Het werd op 18.5.1967 in gebruik genomen.



Andere tijden

Voor 1950 werd door veel mensen zware lichamelijke arbeid verricht. Wat de vleesconsumptie betreft betekende dit meer vraag naar vet vlees, zoals spek. Dit bleek uit de prijs: destijds kostte een pond spek 75 cent, een pond vlees een gulden. Toen het zware werk meer door machines werd overgenomen veranderden de eetgewoontes. Boeren werden gedwongen vee te houden met een andere vlees-vetverhouding. Ze schakelden daarom in onze kleigebieden over op het roodbonte vee. Dit leverde, in tegenstelling tot het zwartbonte vee in Brabant, meer vlees. Dit uitte zich in de prijs: spek bleef 75 cent, het vlees werd twee gulden voor een pond.

Voor 1950 was het zelfs zo dat een slager in Den Bosch die zichzelf respecteerde goed slachtvee in Rotterdam kocht en niet op de veemarkt in zijn eigen stad!

Al sinds mijn betovergrootvader, Cornelis van der Poel, geboren in 1792 doet de familie aan veehandel. Hij was koopman en veeschatter.

Maar toen ik stopte en mijn zoon het vak inging kwam hij dus in een veranderde wereld terecht. Hij is nu afdelingsmanager en bepaalt het traject dat het vlees aflegt van slachterij naar consument. Er is geen vakmanschap meer nodig om het vlees-vetgehalte te bepalen. Dit doet de computer.

Hij komt op zijn werk met geen levend beest meer in aanraking, noch met allerlei mensen die vroeger met de veehandel te maken hadden. En dat was juist de charme van het vak. ♣

Betovergrootvader Cornelis vd Poel, geboren in 1792	x	Anna Dymphna de Moor
↓		
Overgrootvader Christianus vd Poel, geboren 20.10.1828	x	Johanna Adriana Weijts
↓		
Grootvader Benedictus vd Poel, geboren 03.11.1882	x	Johanna vd Bussche
↓		
Vader Florent vd Poel, geboren 27.01.1907	x	Maria Adriaansen
↓		
ikzelf Benedictus vd Poel, geboren 10.10.1933	x	Maria Hopmans
↓		
Zoon Florent vd Poel, geboren 14.08.1966		



Foto genomen voor de winkel van Wittermans in de Blauwehandstraat in Bergen op Zoom v.l.n.r. Marinus Smeijers, dienstbode, Alie Smeijers met zoon Jantje op de arm. Florent en Dick van der Poel

Bronnen:

Archief Rotterdam en Stadsarchief 's-Hertogenbosch,
Regionaal Archief Bergen op Zoom en Gids voor oud-Bergen op Zoom blz. 154-173

GEVOLGEN VAN EEN LUCHTGEVECHT OP EERSTE PINKSTERDAG 12 MEI 1940

Samenstelling: Jan van Elzakker¹

De berging van een Heinkel He 111 in de vierde week van juni 1966, een onopgelost mysterie rondom een tweede, gelijksoortige ‘kist’ op 12 mei 1940 én de verdwijning van een derde toestel op dezelfde datum.



Heinkel 111



Saulnier Morane

Met open mond, nauwelijks gelovend dat het echt is, staat Louis de Nijs, thuis komend achter op het Zandfort in Hoogerheide, nog met de fiets aan de hand, met ingehouden adem naar de blauwe lucht te staren. Daar zijn een aantal vliegtuigen met elkaar in gevecht. Louis komt, zoals elke zondag zijn gewoonte is, ook op die eerste Pinksterdag van 1940, van zijn grootouders, Louis van Ostaay (‘Lowieke den Dekker’) en zijn vrouw, op de Huijbergseweg, die daar ter hoogte van het huidige parkeerterrein van Meto het café ‘In de Maan’ uitbaten². Hij is niet de enige die staat te kijken naar het adem-



Louis de Nijs

benemende gevecht, dat zich tegen de heldere lucht op een hoogte van 1000 à 1500 m ontrolt. Grote aantallen dorpelingen, waaronder veel kinderen, zijn getuige van een interessant, nog nooit hier vertoond schouwspel, met dodelijke gevolgen. De echt ouderen onder ons herinneren zich tot op de dag van vandaag nog de momenten van ongeloof van dat ogenblik.

“Dat was dus oorlog. Nog niemand in ons land en zeker niet op het dorp had ooit iets van een oorlog meegemaakt,” aldus de nu 87-jarige Louis de Nijs anno 2008, “we wisten niet wat

1. Met dank aan Jan Jolie uit Oosterhout, die mij materiaal uit zijn archief ter beschikking stelde en Frans Klaassen van de werkgroep fotografie, die bereid was enige kunstgrepen uit te voeren t.a.v. foto's.

2. De tegenhanger: café 'In de Zon', bestaat nog steeds op de Huijbergseweg.

dat was!” De werkelijkheid die Louis voor ogen krijgt, is de onderschepping van een Duitse formatie Heinkels 111's (drie bommenwerpers/verkenningsvliegtuigen), door een groep van vier Morane-Saulnier MS-406's, Franse jagers, die luchtdekking geven aan een divisie Franse infanteristen op de grond.

In juni 1966, 26 jaar later, zal pas wat meer duidelijkheid komen over wat er gebeurd is op die twaalfde mei 1940, met de toestellen én de bemanningen.

Op deze derde dag van wat we later 'de Tweede Wereldoorlog' zullen noemen, Nederland is nog niet gecapituleerd, heeft in de vroege zondagmorgen pastoor Konings, in de kerk van Hoogerheide tijdens de tweede H.Mis

hoe boven Roosendaal de lucht zich rood had gekleurd ten gevolge van de ontstane branden. Sjef is onmiddellijk Roosendaal ontvlucht met zijn auto, maar heeft die op Nieuw Borgvliet achter moeten laten, waarop ze te voet naar Hoogerheide zijn gekomen; dodelijk vermoeid en met uitgeputte kinderen verschijnen ze bij zijn broer, de pastoor. Deze onderkent de op komst zijnde gevaren en roept vanaf de preekstoel iedereen op naar huis te gaan om schuilkelders te gaan bouwen, dan wel in gereedheid te brengen. De Hoogmis zal die dag niet meer worden opgedragen. De gelovigen houden zich schuil: er hangt letterlijk veel gevaar in de lucht. Terecht blijven de mensen binnen. Buiten is het te gevaarlijk. De voorbije dagen krioelde het van de Fransen; schrijver



De pijl wijst naar de Bunt waar het vliegtuig is neergestort. Uitsnede van een luchtopname gemaakt door de Royal Air Force d.d. 12 oktober 1944, verstrekt door Gerrit Zwanenburg.

van half negen, iedereen naar huis gestuurd. Rond die tijd komt zijn broer Sjef met zijn gezin vanuit Roosendaal flink overstuur de pastorie binnen. De angst staat hen nog in de ogen: de vorige dag is hun stadje Roosendaal gebombardeerd. Die zaterdagavond van de elfde mei is vanaf onze kant te zien geweest

A. den Doolaard heeft ze in België in noordwaartse richting voorbij zien komen in 'afgedankte Parijse autobussen, verhuiswagens, vrachtauto's die groenten naar de Hallen hadden vervoerd en bestelwagens van grote warenhuizen.'³

3. Dirk Vellenga, in *Erfstukken*, uitgave BN/De Stem, blz. 55

De Fransen

Het is dan vijf generaties vrede geweest: vanaf 3 mei 1814 is het geleden dat vreemde, toen ook Franse, troepen zich op ons grondgebied hebben bevonden. Nu zijn ze er weer, ook in België, in een poging de vele malen beter uitgeruste en getrainde Duitse troepen tegen te houden en ons te helpen. Maar ook wij zijn, evenals de Fransen, zij het in wat mindere mate, dilettanten in een, wat snel zal blijken, kansloze strijd. Er worden zelfs Franse militairen beschoten door Nederlandse soldaten die op de vlucht zijn vanuit de Peel. Ze worden als ze ze onderweg tegenkomen voor de Duitse vijand aangezien⁴. Vellenga brengt het onder woorden: 'Het optreden van de Franse troepen in Nederland is niet erg gelukkig geweest. Ze hadden ook eigenlijk een onmogelijke mis-

sie. Dat was al te zien op 10 mei toen de Franse divisies naar Nederland werden getransporteerd.'

De bevolking ziet ze door de dorpen trekken, schamel gekleed en primitief 'op zijn Eerste Wereldoorlogs' uitgerust. De troepen uit Frankrijk worden wat meewarig bekeken. Waar in de ogen van de Fransen nodig, worden in die eerste meidagen kleine loopgraven aangelegd, versperringen gemaakt en mitrailleurnesten gebouwd. Ze bevolken de wegen. Zij dragen de verschrikkingen van WO I in hun nationaal geweten en gevoel in zich mee. Ze kunnen maar niet begrijpen, dat de Nederlandse mannen lijdzaam staan toe te kijken, niet wetend wat hun vaak letterlijk boven het hoofd hangt.'

Geronk

Niet alleen op vrijdagmorgen 10 mei om ongeveer half vier, als het geronk van ongeveer dertig vliegtuigen boven ons in de lucht door onder andere luitenant Ballot⁵ waargenomen wordt en het begin van de oorlog aankondigt, ook de volgende uren en dagen cirkelen met regelmaat toestellen van de bezetter rond om waarnemingen te doen van Franse en Nederlandse troepenverplaatsingen in onze streek. Uiteraard bespieden de Duitse vliegtuigen alle bewegingen op de grond. Regelmatig wordt er gemitrailleerd of worden bommen afgewor-

pen. Veel schade en gewonden brengen ze niet teweeg. Voortdurend moet er wel dekking worden gezocht.

Zo cirkelen er ook op die reeds genoemde eerste Pinksterdag, 12 mei, voortdurend een drietal vliegtuigen van Duitse afkomst boven ons dorp Hoogerheide en werpen in de omgeving van de huidige Boerenbond en het huis van dokter Van de Kar bommen af op Nederlandse troepen en de Fransen. De lange periode van vele generaties vrede wordt danig verstoord. Er vallen overigens geen gewonden of doden.

Spektakel in de lucht

Wat oorlog echt is, blijkt die avond van deze verwarring brengende zondag van 12 mei. Terwijl luitenant Ballot een paar dagen bezig is voor zijn bewakingsdetachement van vliegerterrein Woensdrecht, zeven onderofficieren en vijftig manschappen sterk, het een

en ander te organiseren - hij regelt voor zijn troep onder andere een 'hulpkeuken' bij een bevriend detachement in Rilland-Bath, de Bathstelling - wordt iedereen in onze dorpen 's avonds tegen 8 uur opgeschrikt door sterk vliegtuiggeronk. Uit het niets verschijnen er

4. De geruchten over het bestaan van de zo genoemde 'vijfde colonne' maakten iedereen, zeker vreemdelingen, tot verdachten met betrekking tot spionage en verraad.

5. Hij is dan commandant van het bewakingsdetachement voor het vliegerterrein Woensdrecht.

aan het firmament vliegtuigen, een paar van duidelijk wél en een paar van zeker niét Duitse afkomst. Een catastrofale botsing, op kleine schaal, van de aartsvijanden Frankrijk en Duitsland is het gevolg, boven de hoofden van een verbijsterd toekijkend publiek. Er volgt een luchtgevecht. Na een paar minuten is de strijd beslist. De toeschouwers op de begane grond beseffen nauwelijks wat er gebeurt. Het enige feit dat ze vaststellen: er storten twee brandende Duitse vliegtuigen neer; de hakenkruizen hebben ze duidelijk kunnen zien, en ze zien bemanningsleden eruit springen. De aanvallers, het blijken later Franse jagers te zijn, maken zich uit de voeten. Eén Duits toestel zwenkt af en stort brandend neer, zoals later duidelijk wordt, in de Doelstraat op het huis van Marte Musters⁶, dat afbrandt. Het andere valt in het



kaartje met de Nederlandse stellingen

‘Leeg bij de Pèerdenbaarg’, onder aan de Bunt. Het duikt in een lange glijvlucht in het drassige veen onder aan de Brabantse Wal.

Wie kwam waar vandaan?

Van de vele stellingen overall in het zuiden van ons land, vormt de Bathstelling bij ons in de westelijke polders er één van. Het zijn onze Nederlandse soldaten van het 14e Grensbataljon die deze post bezetten. Er is bij deze stelling geen luchtafweer ingedeeld. Wel is er een ondersteuningscompagnie waarvan de commandant twee secties zware mitrailleurs heeft gevormd. Deze moeten,

hoe provisorisch dan ook, voor wat afweer zorg dragen.

En om onder andere deze stelling uit te schakelen, onderdeel uitmakend van de verdedigingslinie, die de toegang tot Zuid-Beveland beheerst en tevens fungeert als voorpostenlijn voor de Zanddijkstelling, zijn in Duitsland in de loop van de middag een aantal Heinkels opgestegen. In de voor Nederland

6. Dus niet op de boerderij van De Moor, zoals in diverse publicaties wordt beweerd, maar 200m westelijker.

woelige eerste oorlogsdagen zien Woensdrecht, Hoogerheide en Ossendrecht drie zware vliegtuigen⁷ met hakenkruizen op de romp laag boven de polder vliegen. Ze zijn kennelijk op zoek naar de Bathstelling om die met hun bommenlast onschadelijk te maken.

De zich oppermachtig in de lucht voelende Duitse Heinkel He 111's⁸, en dat zijn het ook, behoren tot de 3e Kampfgruppe 126 van Kampf Geschwader 54 'Totenkopf'. Ze worden heel toevallig verrast door Franse jagers. Uit het niets, 'ergens vandaan', verschijnen boven het gebied een aantal Morane-Saulnier MS-406 jagers van de Armée de L'Air/Aeronavale.

De Franse jagers hebben tot taak de troepen van hun 68e Franse Divisie op de grond luchtdkking te geven. Ze zijn veel sneller dan de Heinkels met hun bomladingen. De Duitsers laten her en der boven Zuid-Beveland⁹ een deel van hun explosieven zo veel mogelijk vallen in hun poging aan de Fransen te ontkomen. Een en ander duurt slechts enkele minuten. Daarna is de heldere lucht weer ronkvrij, zijn twee vijandelijke Duitse toestellen afgeschoten en zijn de Franse jagers in zuidelijke richting verdwenen om hun beschermende taak voort te zetten. Volgens sommigen moet een derde Heinkel ergens oostwaarts zijn neergekomen. 'Geen enkele bron¹⁰ maakt echter melding van dat toestel en bemanning.'

Het lot van de bemanningen van de neergestorte Heinkels

Het toestel in de Doelstraat geeft weinig problemen. De lijken van Bordfunker Ernst Fischer, 27 jaar, en Bordmechaniker Heinz Gutteck, net twintig jaar, worden direct al geborgen en begraven (tijdelijk) in Hoogerheide. Gezagvoerder Otto Kippeschull, 25 jaar, en Beobachter Paul Wittich, 31 jaar, redden zich met hun valscherm, zijn gewond, maar kunnen worden afgevoerd.

Härtel en zijn oom bij het wrak.



7. Vaak als Junker 88's genoemd in publicaties. Tijdens de Spaanse Burgeroorlog, 1936-1939, werd naast de Junker ook al met de Heinkel oorlogservaring opgedaan door de Duitsers onder de naam: 'gevechtsskader Condor'. Al in 1938 overtraden de nazi's de Vrede van Versailles, die bezit en productie van wapens en oorlogstuig verbod in Duitsland!

8. De in het begin van de jaren dertig ontworpen Heinkels worden gebouwd voor de buitenwereld als transportvliegtuigen. In werkelijkheid kunnen ze snel worden verbouwd tot bommenwerper. Omdat dat tegen de regels van het Verdrag van Versailles is, krijgen de vliegtuigen de bijnaam 'Wolven in schaapskleren'.

9. o.a. op het havenhoofd van Hansweert en in Kruiningen

10. Zie Van Loo, doctoraalscriptie 1996



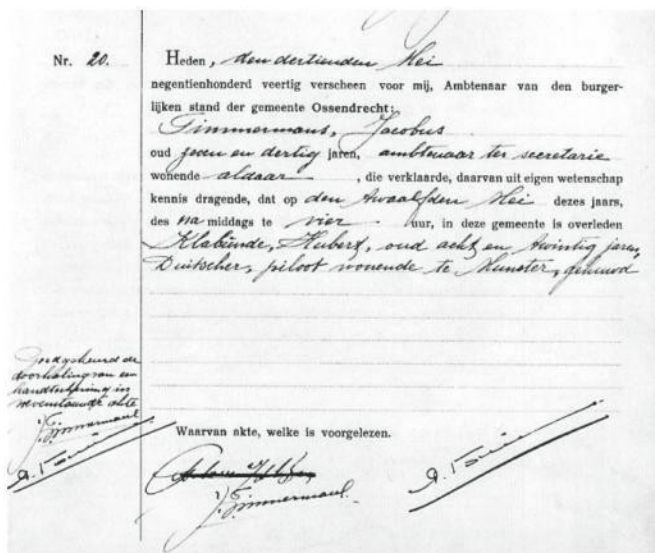
Ze komen later respectievelijk in het Lazarett in Frankfurt am Main en in dat van Hamburg terecht. Het huis van Marte Musters is totaal vernield en moet worden gesloopt. De plek des onheils en het wrak krijgen in de loop van de komende weken veel bekijks van de buurt- en dorpsbewoners. Ook de dertienjarige vrienden Kees Nijssen (later naar Canada geëmigreerd) en Kees Klaassen uit Bergen op Zoom hebben van de neergestorte Heinkel wat vernomen en gaan op de fiets in Hoogerheide op verkenning. Kees Klaassen vertelt: “Ik herinner me gescheurde en verbrande uniformen tussen de wrakstukken. Ook een soort graf met een in rood geschreven tekst, dat er drie leden van de bemanning lagen. Het spannendste was wel dat we een bom, er lagen er nog meer, meegenomen hebben op de bagagedrager en te voet richting huis zijn gegaan.”

De opruimingswerkzaamheden vinden pas vele weken later plaats, want op 23 juni ligt het er nog¹¹. Toch schijnt er iets vreemds rondom dit toestel te gebeuren. Daarover later meer.

Anders is het gesteld met de neergestorte Heinkel in de polder. Men ziet daar, in de lucht boven de polders duidelijk een bemanningslid, dat zich met zijn parachute weet te redden. Hij wordt door de Fransen gevangen genomen en verhoord. Het is de Oberfeldwebel en Flugzeugführer Herbert Widmayer¹², 27 jaar, geboren 17 november 1913 (zie kader). Later krijgt de familie in Duitsland te horen van het Rode Kruis, dat hij in Engelse krijgsgevangenschap zit. Ook treft men in de nabijheid van het vliegtuig het lijk aan van een tweede lid van de bemanning. Het is Oberfeldwebel en Bordfunker Herbert Klambunde, 28 jaar, geboren 6 december 1912. Er wordt in Ossendrecht de volgende dag aangifte van zijn overlijden gedaan, en hij ligt er tijdelijk begraven. Van de overige twee leden van de standaard vierkoppige bemanning ontbreekt elk spoor. Zij moeten zich nog in het toestel bevinden. Zij zullen er 26 jaar in rusten. Tot groot verdriet van de familie in Duitsland, die al die jaren met het etiket ‘vermist’ heeft moeten leven.

11. Zie Härtel, Vijf dolle dagen in mei 1940, blz. 58; de foto is op 23 juni genomen!

12. Tijdens het verhoor van gezagvoerder Herbert Widmayer door de Fransen, verklaart deze, dat hij een gewapende verkenningsvlucht boven de monding ‘of the Scheldt’ uitvoerde, om 19.00 uur in Duitsland was opgestegen, door vier jagers was aangevallen, hun nationaliteit niet kende, zijn kist na enkele kogelregens in brand was gevlogen en dat hij zijn bemanning opdracht had gegeven uit het toestel te springen. Hij weigert verdere inlichtingen te geven, behalve dat hij op 4 mei 1939 bij de luchtvaart van de Reichswehr is gegaan voor de tijd van twaalf jaar. Verder is bekend dat hij op 5000 voet werd beschoten en op een hoogte van 1800 voet gesprongen is. De identiteit van de Heinkel en zijn bemanning was bekend onder de code V4+AW.



Curieus: Oberfeldwebel Herbert Widmayer, als zoon van een zeeman geboren bij Kiel, kan de gedachten, al 26 jaar, over het lot van zijn drie medebemanningsleden anno 1966 niet van zich afzetten en dringt in zijn land erop aan stappen te ondernemen hen op te sporen. Hij is dan namelijk al, door het voetbal, een alom bekende en beroemde Duitser geworden. Mogelijk houdt het verzoek verband met het feit, dat hem het leven enerzijds dan al enige flinke klappen heeft uitgedeeld tot op dat moment en het anderzijds ook al veel sportief succes heeft gebracht.

Op het moment dat hij als enige overlevende aan de crash bij de Bunt ontsnapt, is hij getrouwd en vader van een zootje. Het is dan al zijn tweede crash: hij overleefde al een eerste, waarschijnlijk met een Junker 88, boven Polen.

Als hij na enige jaren uit Engelse krijgsgevangenschap thuis komt ligt zijn vrouw op sterven. Hij verneemt dan ook dat zijn lievelingsbroer, voetbalinternational vóór de oorlog, in Rusland is gevallen in 1942. Hij pakt snel de draad op in het Duitsland van na de oorlog en wordt een van de bekendste voetbalpersoonlijkheden uit de Duitse voetbalgeschiedenis. Al in 1948 komt hij als trainer in dienst bij VfL Osnabrück. Na diverse andere voetbalverenigingen komt hij als trainer/coach terecht bij 1. FC Nürnberg, wordt met hen Duits kampioen in 1961, tweede in 1962, wint in dat jaar ook de Duitse beker en speelt in deze jaren Europacup. Later wordt hij beroemd als jeugdtrainer en docent bij de Duitse voetbalbond. Zoals Rinus Michels als 'Sfynx' en 'Generaal' beroemd is geworden, zo kent men in Duitsland onze overlevende piloot als 'Der Experte'. Hij werd en wordt in Duitsland tot op hoge leeftijd algemeen geacht om zijn vakmanschap, zijn levensmoed en levensvreugde. Hij overleed in 1998 op 85-jarige leeftijd ten gevolge van een beroerte. In die eerste jaren van zijn trainerscarrière verloor hij ook nog zijn zoon, die een dag na het behalen van zijn rijbewijs met zijn door zijn vader geschonken auto verongelukte. De grote en welbespraakte persoonlijkheid was eveneens nog jaren voorzitter van de Europese Bond van voetbaltrainers. Tevens zal hij beroemd blijven vanwege het feit, dat hij de eerste trainer is met ontslag tijdens een lopende competitie: bij Karlsruher SC op 18 februari 1968.



Oberfeldwebel Herbert Widmayer

Hoe vaak zal hij later in zijn leven gedacht hebben aan Hoogerheide, aan de waanzin van oorlog en aan de polders die hij onder hem zag vanuit zijn valscherms? Zou hij spijt hebben gehad aan het verfoeide nazi-systeem te hebben meegewerkt? We zullen het nooit weten.

Berging van het toestel

Dan komt bij de Nederlandse autoriteiten in de zestiger jaren een verzoek binnen van de Volksbund Deutsche Kriegsgräberfürsorge uit de Bondsrepubliek, te vergelijken met het Nederlandse Oorlogsgravencomité, om medewerking te verlenen aan het bergen van het wrak in de polder. Het ligt op het eind van de Zandstraat, 100 meter rechtdoor de polder in, onder bij de Bunt, tussen de net

geplante populieren. Na 26 jaar is men in de streek het neergestorte vliegtuig eigenlijk al wat vergeten. Omdat 'vermist' voor de achtergebleven familie als zeer pijnlijk wordt ervaren en de verhoudingen met Duitsland, anno de zestiger jaren, als genormaliseerd kunnen worden beschouwd, wordt besloten tot medewerking van een eventuele berging van dat toestel.

Streekbevolking

Kapitein L.P.Couturier, voorlichtings-officier van de Luchtmacht wordt aangesteld als leider van de operatie. De grote en bekende bergingsspecialist sergeant A.Hinsen uit Rijen van de Sectie Berging en Vervoer Vliegtuigen en de sergeant-majoor De Vriend van de Explosieven Opruimings Dienst (EOD) vormen met de kapitein het team dat zich gaat voorbereiden en zal gaan bergen. Ofschoon De Vriend voor die tijd vermaard is met zijn technisch zeer geavanceerde bomblocator, een verfijnde detector van Duitse makelij, besluit de kapitein toch eerst maar eens wat rond te gaan vragen onder de plaatselijke bevolking. Als hij op het Kantoor Inlichtingen van de vliegbasis gaat informeren, blijkt de man van 'Inlichtingen' de Hoogerheidenaar Cees van der Laak te zijn. Deze ontbreekt dan ook niet als de eerste expeditiedag richting de polder wordt begonnen. Hij leidt de jeep van de EOD direct naar het bewuste perceel. Omdat Cees van der Laak niet meer de, op een paar meter nauwkeurige, plek aan kan wijzen en de detector niets vindt, komt als redder in de nood de heer C. Pijnen, landbouwer en bewoner van Calfven, én eigenaar van het populierenperceel anno 12 mei 1940, ten tonele. Hij loopt in

een rechte lijn precies naar de plek waar het vliegtuig zich in het veen boorde. Dan bewijst de bomblocator zijn diensten. Met piketpaaltjes wordt de precieze locatie gemarkeerd.



Situatie 1966

Het perceel is dicht begroeid met buntgras en beplant met jonge populieren. Uit inlichtingen van landbouwer Pijnen kan sergeant Hinszen concluderen, dat het, hoewel tegen hoge kosten, mogelijk is het wrak met de stofelijke overschotten eruit te halen. Het toestel, of wat er na 26 jaar van overgebleven is, rust vermoedelijk op een zandplaat onder de ongeveer vier meter dikke veenlaag. Daar-

door is het niet nog verder weggezakt. Om het te bergen wordt de medewerking van de Genie ingeroepen. Om de grond af te voeren zijn een dragline en vrachtwagens nodig. De bodem is ter plekke zo verzadigd van water, dat de kans bestaat dat damwanden moeten worden geslagen en bronbemaling toegepast moet worden.

Toestemming

Als kapitein Couturier na enig speur- en onderzoekwerk tot het besluit komt, dat de mogelijkheid tot berging aanwezig is, begeeft hij zich naar de eigenaar van de grond anno 1966, Leon Jansen, getrouwd met Gusta van Meir, in de Nieuwe Hinkelenoordpolder. Deze geeft direct toestemming tot het uitgraven van het wrak. De heer C. Pijnen vertelt, dat zo rond 1950 er ook al een paar mannen zijn geweest om de motoren geheel of gedeeltelijk uit het wrak te slopen. Inderdaad door Albert Dirkx, caféhouder uit Valkenswaard, en zijn broer, de bekende zijspanmotorcrosser 'Broer' Dirkx¹³ worden geheel of gedeeltelijk de vliegtuigmotoren gedemonteerd. Die zaten van thuis uit in allerlei 'handel' onder leiding van hun vader. Ze hebben hun crossmotor meegenomen en slapen bij Kees Pijnen in de schuur.



gebroeders Albert en Broer Dirkx

13. Een van de kranten heeft het destijds over: 'boer' Dirks uit Ossendrecht(?!). De journalist had kennelijk niet door dat het om de wereldberoemde motorcrosser (Mathijs) Broer Dirkx uit Valkenswaard ging, die in 2005 op 69-jarige leeftijd is overleden. Zijn broer Albert overleed reeds eerder in de jaren negentig.

Zijn kinderen Lisette en Ad Pijnen, en schoonzoon Piet van Mechelen, bevestigen het later vaak door hun vader vertelde verhaal. “Die mannen reden in volle vaart vanuit de Zandstraat naar beneden, zo een paar meter naar onder het drassige weiland in. Het waren ruige mannen,” zo weet Ad uit

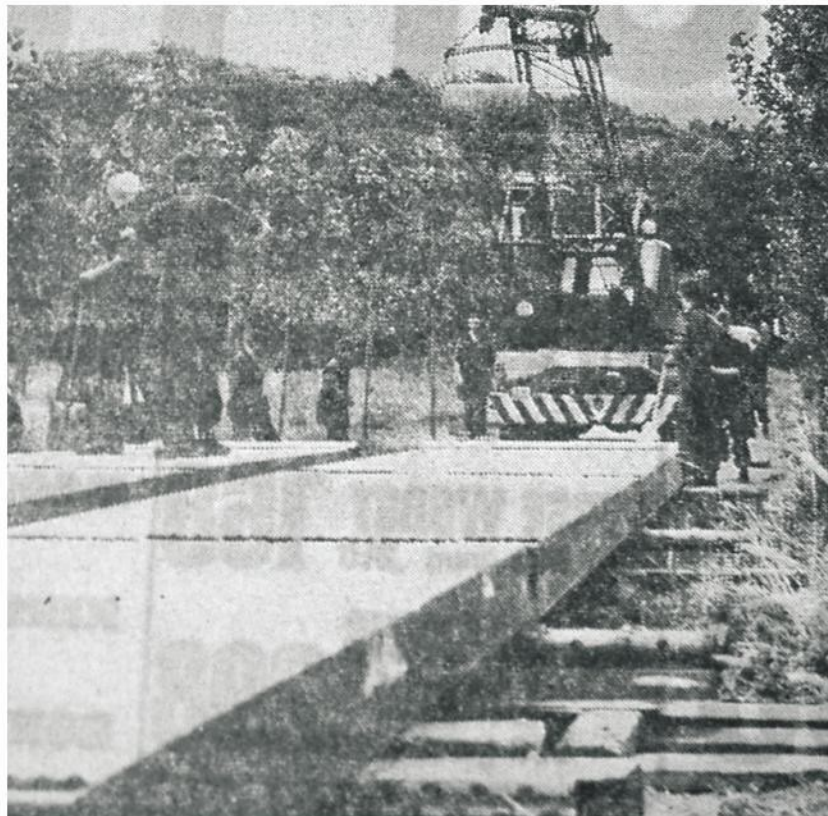
zijn vaders mond nog na te vertellen. “Ons vader werd nog door een van die mannen uitgenodigd achterop mee te rijden.” Anno 1966 reageert kapitein Couturier, als hij van de activiteiten van de gebroeders Dirkx hoort, met de opmerking: “Als die het toen konden, kunnen wij het nu ook.”

Werkzaamheden

Dan beginnen op maandagmorgen 20 juni 1966 in de zompige veengrond de voorbereidingen voor de opgravingen door de Bergingsdienst van de luchtmacht in samenwerking met een peloton pontonniers uit Keizersveer. Sergeant eerste klas Hinsen, nationaal bekend en erkend expert, wordt ter zijde gestaan door vijftien man van het 462e Pontonniersbataljon onder leiding van kapitein Schalkwijk, drie kipauto's, een kraan met dragline en een pompinstallatie. Als de eerste vrachtwagen het terrein op rijdt en direct vast komt te zitten, wordt besloten dat er eerst een speciale aarden weg moet worden aangelegd om bij het, vijf bij vijf, uitgezette perceel te geraken. De grond voor de honderd meter aan te leggen baan wordt uit de zandgroeve onder in de Bunt gehaald. Hiervoor wordt spontaan toestemming verleend door Steenfabriek N.V. Carpentier en Jacobs. Het is voorlopig de vraag wanneer daadwerkelijk met het blootgraven kan worden begonnen. Eerst probeert men met eigen materieel de klus te klaren, alvorens eventueel een aannemer in te schakelen om bij voorbeeld een damwand te slaan en een bronbemaaling er op te zetten. Ook blijft men voorzichtig, omdat destijds het toestel in de Doelstraat nog een bommenlast bij zich had en er hier rondom of in het toestel ook nog bommen kunnen liggen. Van blootleggen is daarom op die eerste dag

nog geen sprake. Majoor De Graaf van de Gravendienst komt die dag dan ook voor niets op het werkterrein om de identiteit van de twee zich vermoedelijk nog in het wrak zittende vermisten vast te stellen. Gedurende de werkzaamheden wordt het 'operatieterrein' permanent bewaakt door manschappen van het Luchtmachtbewakingskorps. Op dinsdag worden er nog ingrijpende noodzakelijke werkzaamheden verricht om de belangrijke operatieplek bereikbaar te maken. Er moet in de apart aangelegde weg een stuk Baileybrug worden gebouwd om de zware dragline te kunnen dragen om bij de te graven werkput te geraken.

krantenfoto van dragline op Bailybrug



Ort und Tag des Todes	Dienst- grad. Dienst- stellung	Vorname	Familienname, Gruppenteil, Nr. der Erkennungs- marke	Geburts-			Gefallen*)	Verwundet (Körperstelle und Waffe)			
				Tag	Ort	Freis.		Schwer	Leicht		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1 Beim Angr. a. Kapelle auf Bevel- land 12.5.40	3. Ofw. Flzg. Fhr.	Herbert	Widmayer 3./K.Gr. 126 62729/9	17.	Rüstringen- Oldbg.	11. 13	./.	./.	./.	./.	./.
2 wie 1	3. Oblt. Stkpt. Beob.	Fr. Wilh.	Sawade 3./K.Gr.126 62729/1	9.	Zullichen	1. 13	abgeschossen durch feindl. Jäger	./.	./.	./.	./.
3 wie 1	3. Ofw. Bord- funker	Herbert	Klabunde	6.	Lauenburg / Pommern	12. 12	wie 2	./.	./.	./.	./.
4 wie 1	3. Uffz. Bord- mech.	Jakob	Dethlefsen 3./K.Gr.126 62729/44	27.	Malente/ Holst.	4. 17	wie 2	./.	./.	./.	./.
5 wie 1	3. Uffz. Flgz. Fhr.	Otto	Kippschull 3./K.Gr.126 62729/14	7.	Neufeld/Pomm.	4. 15	./.	./.	./.	./.	./.
6 wie 1	3. Ofw. Beob.	Paul	Wittich 3./K.Gr.126 62729/19	13.	Bebra	9. 08	./.	./.	./.	./.	weiterer Verbleib ist nicht bekannt
7 wie 1	3. Uffz. Bord- funker	Ernst	Fischer 3./K.Gr.126 62729/30	3.	Oberhausen	3. 13	abgesch. durch feindl. Jäger	./.	./.	./.	./.
8 wie 1	3. Uffz. Bord- mech.	Heinz	Gutdeck 3./K.Gr.126 62729/45	24.	Kl. Bagnower bei Königs- berg/Pr.	2. 20	abgesch. durch feindl. Jäger	./.	./.	./.	./.

*) Abkürzungen: H. = Kopf, H. = Hals, Br. = Brust, Ba. = Bauch, R. = Rücken, l. A. = linker Arm, (J. G. = Infanterie-

**) Hierzu rechnen auch Verletzungen und Verrenkungen durch stumpfe Gewalt infolge feindlicher Einwirkung durch Beschüttung usw.

Vermiist		Verstorben außerhalb der Lazarettbehandlung infolge von				Abgegeben an welche Behörde des Feindes (Krankenhaus) und weshalb	Bezeichnung: z. B. Grablage oder bei 17 ver- mutlich übergebenen. Art u. Stärke der feindlichen Waffen- wirkung bezw. nähere Umstände. Fehler Wohnort des Toten.
gefangen	sonstig	Vermun- dung *)	Krankheit	Unfall	Selbstmord		
13	14	15	16	17	18	19	20
	abgeschossen durch feindl. Jäger. Leut Mitteilung des Rot.Kreuz. an Frau Widmayer in engl.Gefangenschaft	/./.	/./.	/./.	/./.	/./.	<u>Ehefrau:</u> Rita Widmayer, Kolberg/Ostsee, Kösliner Chaussee 8
	gefallen: Grablage: Njsselstein, Venray, STE-7-72 geft. 29/II.56 Pt.	/./.	/./.	/./.	/./.	/./.	<u>Ehefrau:</u> H.A. Sawade, Rendsburg Königskoppel 22
	gefallen: Grablage: Njsselstein, Venray, Feld BA. Rh. IV Nr. 36	/./.	/./.	/./.	/./.	/./.	<u>Grablage: Friedhof Offendrecht (Halla Ehefrau: H. Klumb Kolberg/Ostsee Seestr. 1</u>
	gefallen: Grablage: Njsselstein, Venray, STE-7-78	/./.	/./.	/./.	/./.	/./.	<u>Vater:</u> Wilh. Dethlefsen, Malente-Gremsmühle: Godenberg 4 (Hols
	abgeschossen durch feindl. Jäger. Krs. Münster/Wesif	verwundet: [redacted]	[redacted]	[redacted]	[redacted]	Reserve- Lazarett Hamburg	<u>Vater:</u> Otto Kippschull Solnitz Kreis Neustettin /.
	wie 5	verwundet: [redacted]	[redacted]	[redacted]	[redacted]	Reserve- Lazarett Frankfurt	<u>Ehefrau:</u> Ilse Wittich M. Frankfurt/M Am Forum 73 2
	gefallen: Grablage: Njsselstein Gemel, Venray, Feld BA. Rh. IV Nr. 89	/./.	/./.	/./.	/./.	/./.	<u>Vater:</u> Josef Fischer, Oberhausen-Osterfe: Bockmühlenstr. 22
	gefallen: Grablage: Njsselstein Gemel, Venray, Feld BA. Rh. IV Nr. 82	/./.	/./.	/./.	/./.	/./.	<u>Grablage:</u> Hooger Heide südl. Bergen (Holler <u>Vater: Otto Gutteck Franken / Ostpr. bei Königsberg 5</u>



[Handwritten signature]
Major und Gruppenkommandeur.

ge[st]oß, G. Gr. = Handgranatenerlehung, Gs. D. = Rampf[lo]ss[er]g[e]hung, A. G. = Artilleriege[st]oß, S. = Lu[ft]kamp[ft], H. = Ab[st]urz

Eindelijk

Het is pas op woensdagmiddag 22 juni om half vijf, dat op een diepte van bijna vier meter, na bijna drie dagen dus, enige grotere delen van de Heinkel 111, van het type H-7, naar boven komen. Het zijn delen van de vleugels, de cockpit en de romp. Hierop zit een metalen plaatje waarop de verdere gegevens staan vermeld: in licentie gebouwd bij Arado, een vliegtuigfabriek in Noord-Duitsland, met het werknummer 335-F 1039. Ook wordt een drukmeter gevonden met de wijzer op 25, 'hetgeen wijst op het feit dat het vliegtuig zeer laag heeft gevlogen', aldus kapitein Couturier, de eindverantwoordelijke voor de totale operatie. Verder worden een aantal resten gevonden van allerlei uitrustingsstukken, kleding en schoeisel. Om half zes worden de werkzaamheden stilgelegd. De andere dag, donderdag 23 juni, gaat men verder na eerst twee pompen te hebben aangebracht om de werkplek droog te houden. Het is op deze vierde dag dat rond elf uur de eerste bom wordt gevonden. Iedereen zoekt bescherming. Soldaat Ger Brokken, dienstplichtig expert en twintig jaar oud, met nog vier maanden te dienen, treedt naar voren om een en ander onschadelijk te maken. Enige tijd later hangt de eerste honderdponder¹⁴ veilig in de grijper van de draglijn. Er worden drie van deze op scherp staande 'knapen' geborgen. Ondertussen heeft de Gravendienst de stoffelijke resten, tientallen beenderen, van de inzittenden gevonden en voorlopig onderzocht. Zelfs een identificatieplaatje wordt gevonden, benevens onder andere een portefeuille, een horloge, een vulpen en een schoen. Ook het plaatje met legernummer 62729, registratie 44 en bloedgroep A op de achterkant ervan. Voorlopig wordt vastgesteld, dat het om een fors gebouwde luitenant gaat. Een nog helemaal gave foto in zijn portefeuille bevestigt dat. Omdat twee koppellijnen wor-

den gevonden, twee pistoolholsters en diverse onderscheidingstekens, kan worden afgeleid, dat beide vermiste inzittenden zijn gevonden. Er bevindt zich ook nog een in goede staat zijnde zilveren vulpotlood in de portefeuille. Uiteindelijk zal blijken dat het om de twee vermiste bemanningsleden gaat, die men in het wrak vermoedde: Unterofficier en Bordmechaniker Jakob Dethlfesen, 23 jaar, waarvan het eerder genoemd



14. Met een lengte van bijna zestig cm, een omtrek van 57 cm, een gewicht van 50 kilo en een uitwerking van 25 kg TNT.

legerplaatje is gevonden, en Oberleutnant Friedrich Wilhelm Sawade, 27 jaar, om wiens portefeuille het gaat. Bijzonder is wel, om een idee van het onderzoek te hebben, dat elke hap van de grijper van de drageline een halve kubieke meter grond inhoudt die moet worden onderzocht.

Omdat de autoriteiten tevreden zijn met het resultaat van de bergingswerkzaamheden, wordt op donderdagavond besloten deze stop te zetten. “Alles tot op een diepte van zes meter is weggehaald,” verklaart sergeant Hinsen. “Bommen die eventueel dieper zitten kunnen geen kwaad en het gebeente van de bemanning hebben we ook. Verder zoeken zou ook te veel kosten met zich meebrengen¹⁵. Door de enorme hoeveelheid kwelwater dat uit de hoge heuvels komt, (nu algemeen als Brabantse Wal bekend, jve), zouden we een damwand en bronbemaling moeten aanbrengen. Een te kostbare aangelegenheid.”

Die laatste middag van de berging wordt het werk gadeslagen door majoor A. Westenburg van de Inspectie Intendance Opleidingen en door de kapitein L. Timmermans, beheerder van het Duitse Oorlogskerkhof in IJsselsteyn. In de loop van de middag onderschrijft de komst van kolonel Ten Broek het belang van een en ander; hij is namelijk van de Staf van Prins Bernhard. Hij komt zich ook op de hoogte stellen van de gang van zaken. Dat het om een belangrijke berging gaat, wordt nog benadrukt door de aanwe-

zigheid van de NTS (nu NOS), die opnamen maakt voor de uitzending in het televisiejournaal.

Voor de ruim dertig ingeschakelde militairen is het een aangename verrassing dat ze in het weekeinde naar huis kunnen. Het karwei zit erop. De volgende week zal alles worden opgeruimd en het gat, bijna zes meter diep en gevuld met kwelwater, worden gedicht.



Zo wordt de derde poging om de Heinkel met bemanning en lading te bergen na de crash van 12 mei 1940 succesvol afgesloten. Terwijl de Duitsers nog tijdens de oorlog met behulp van aannemer Videler uit Bergen op Zoom probeerden bemanning en toestel te bergen, hetgeen f 80.000,- kostte¹⁶, volgde in 1950 de poging van Anton en Broer Dirckx¹⁷ uit Valkenswaard. Na die poging werd het in 1966 dus drie maal is scheepsrecht!

Alle gesneuvelde bemanningsleden van de beide Heinkels zijn uiteindelijk ter aarde besteld op de Duitse militaire begraafplaats in IJsselsteyn.

15. De afgevoerde vliegtuigdelen worden later op basis Gilze-Rijen nader onderzocht.

16. Volgens het verslag in Het Brabants Nieuwsblad van donderdag 23 juni 1966.

17. Volgens overlevering zouden zij, de wereldberoemde motorcrossers in die tijd, de motoren geheel of gedeeltelijk er uit hebben gesloopt.

Zeer, zeer vreemd

Nu de identiteit van de overleden inzittenden en de overlevenden van de beide toestellen bekend lijken te zijn, doet zich met betrekking tot het toestel in de Doelstraat een vreemde complicatie voor. De Heinkel aldaar heeft officieel volgens de bronnen twee gevallen en twee overlevenden, en het toestel bij de Bunt één overlevende en drie doden. Vijf geregistreerde gevallen dus en drie overlevenden.

Als in 1966 de opgraving van de Heinkel onderaan de Bunt gedurende een week weer actueel is, komt ook het neergestorte toestel in de Doelstraat opnieuw ter sprake. De daar toen wonende al bejaarde Willem de Weert wordt door een journalist benaderd. Die heeft vernomen dat De Weert destijds ooggetuige is geweest en bij het wrak zijn eigen waarnemingen heeft gedaan. Hij beweert, want dat kan hij zich nog heel goed herinneren, “dat er drie deerlijk verminkte lichamen tussen de wrakstukken lagen. En..., dat er één van een jonge man was.” Verder vertelt hij de journalist: “Toen kwam korte tijd later een Duitse



Kapitein Couturier van de Luchtmacht Voorlichtings Dienst met onderdelen uit de Heinkel, zoals seinpatronen, munitie, en dergelijke

hoge militair bij mij aan de deur en vroeg of ik iets wist over het neergestorte vliegtuig en of er een jonge man bij was.”

Zeer verbaasd is De Weert als de Duitse militair hem vertelt dat dát zijn zoon is en pas zestien jaar is. “Daarna is de man naar de plek des onheils gegaan, ongeveer 100 meter verderop; hij komt wat later bij mij terug met de vraag of hij wat bloemen uit de voortuin mag plukken.” Wederom verbaasd vraagt De Weert hem waarom, waarop hij antwoordt, dat hij die bij de door het vliegtuig vernielde boerderij gaat zetten. De Weert geeft hem toestemming de voortuin te betreden. “De Duitser verbleef nog enige weken in Woensdrecht en bezocht iedere dag de plek. En dikwijls kwam hij om een emmer water vragen voor de bloemen”, besluit De Weert.

We blijven achter met de volgende op zijn zachtst gezegd opmerkelijke vragen:

1. Waren er echt drie lijken? Alle schriftelijke gegevens wijzen op twee!

2. Wie was die jongen van 16 jaar dan toch? De Duitsers plaatsten die, toen toch zeker nog niet, op een bommenwerper/verkenningvliegtuig!?

3. Bij de wrakstukken plaatsten de Duitsers een bord met het opschrift: ‘hier ruht die Besatzung einer H 111, 3 Mann gefallen am 12.5.40’. Hebben zij, die dit bord plaatsten, ook de heer De Weert geloofd?

4. Kon de heer De Weert uit ‘deerlijk verminkte’ lijken een jongen van 16 herkennen? De gesneuvelden zijn officieel Ernst Fischer van 27 en Heinz Gutteck van 20.

Was die derde inderdaad die jonge jongen? Misschien als zontje van een ‘hoge Piet’ illegaal aan boord?

5. Verzint een vader zo’n verhaal? En De Weert, volgens kleinzoon Willem geestelijk honderd procent gezond, heeft toch drie, en geen twee lijken gezien?

Het blijft een raadselachtige geschiedenis. Weet iemand meer of beter?



Willem de Weert, 1893-1980



VERSLAG

betreffende berging van Duitse Heinkel HE-111 bommenwerper

1. Op verzoek van de Volksbund für Deutsche Kriegsgräberfürsorge te Kassel wordt momenteel een poging gedaan een Duitse Heinkel HE-111 bommenwerper te bergen, die op 12 mei 1940 bij Hoogerheide (Woensdrecht) is neergestort.

De berging geschiedt door de Luchtmachtbergingsdienst, in samenwerking met een detachement Genie uit Keizersveer, de Gravedienst der Kon. Landmacht en het Explosieven Opruimingspeloton der K.Lu.

2. De berging is aangevangen op maandag 20 juni; de plaats waar het vliegtuig in de grond zit, is tevoren aan de hand van bomblocatorproeven nauwkeurig bepaald en afg bepaald.

3. Het betreffende vliegtuig behoorde tot een formatie van drie toestellen, die boven Beveland werden aangevallen door 4 of 5 jachtvliegtuigen van de Franse luchtmacht. Twee der Heinkels werden bij Hoogerheide neergeschoten.

Een der bemanningsleden werd ter plaatse begraven (Oberleutnant Herbert Klausunde) terwijl een ander bemanningslid per parachute veilig aan de grond kwam. Twee of drie anderen bevonden zich nog in het vliegtuig toen zich dat de grond in boorde.

Het toestel behoorde tot III/Kampfgruppe 126.

4. Op 22 juni werd een aanzienlijk aantal onderdelen van de Heinkel op een diepte van plm. 3 meter aangetroffen en geborgen.

Het betreft hier:

- a. stukken vleugels, vleugeltanks, ijsbestrijders en liggers.
- b. stukken romp, rompplaat, en leidingen.
- c. het zuurstofmechanisme (Hochatmer-gerät) met pomp en manometer, waarvan het instrument ong. 20 kg/cm² aangaf in de positie waar het werd gevonden.
- d. een schoen, riemen en koppels, een Luger revolvertas leder, groot model (onderoff.) en slangen van zuurstofmaskers.
- e. stijlen van het onderstel.

5. Op een der onderdelen werd een nummerplaatje met de volgende gegevens gevonden:

W Nr (Werknummer) 335P 1039
ARADO 111H
KM H44 LAND

6. De berging wordt deze week voortgezet en verwacht wordt dat het wrak goeddeels kan worden geborgen. Aangenomen wordt dat er gereede kans bestaat de stoffelijke resten eveneens te bergen.

7. De in pt. 1 genoemde "Bund" heeft een bedrag van Fl. 600,- beschikbaar gesteld ter vergoeding van eventuele schade aan het terrein. Waarschijnlijk is dit bedrag voldoende.

's-Gravenhage, 23 juni 1966.
de Majoor,

A.P. DE JONG

VERSLAG

van de berging Heinkel Bommenwerper

1. Op 23 juni 1966 zijn de bergingswerkzaamheden van de op 12 mei 1940 door Franse jagers neergeschoten Duitse Heinkel 111-bommenwerper bij Hoogerheide voortgezet.

2. Tussen de opgegraven wrakdelen werden stoffelijke resten van een of meer inzittenden aangetroffen (ribben, beenbotten, stukken van een schedel) alsmede een herkenningsplaatje, een portefeuille en een vulpotlood. Op het herkenningsplaatje bevond zich slechts het nummer van de drager; nadere onderzoekingen hebben uitgewezen, dat dit plaatje toebehoorde aan:

Unteroffizier JACOB, MARTIN, DETHLEFSEN, geboren 27-4-1917 te Wolfsbrück.

De nabestaanden van deze militair zijn reeds ingelicht.

3. Of de gevonden beenderen deel uitmaken van een of van meerdere lichamen wordt onderzocht door de Gravedienst der Kon. Landmacht.

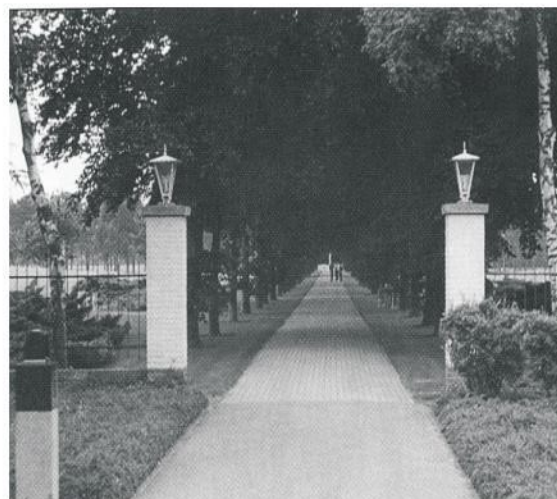
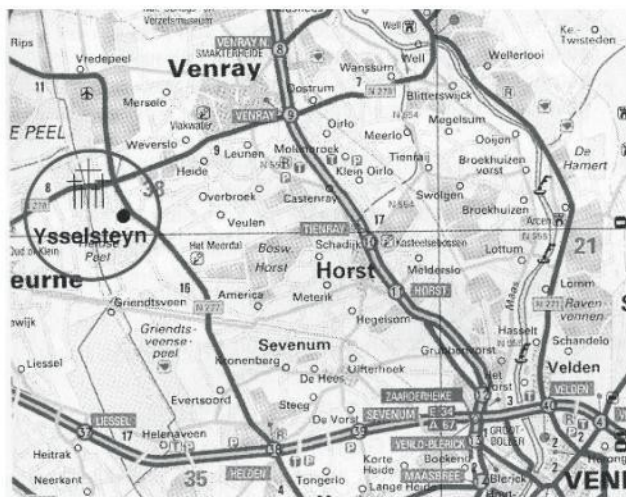
4. Van het vliegtuig zijn op 23 juni de volgende delen geborgen:

- delen van de motor(en)
- een halve propellor
- plaatresten
- een radio
- een mitrailleur en enkele duizenden mitrailleurpatronen.
- patroontrommels
- een Luger-pistool met holster
- 4 bommen met ontsteking (waarschijnlijk 100 lbs)

5. Tijdens graafwerkzaamheden van de 23ste des avonds stootte men op een zandplaat, waaruit vier wellen ontsprongen. In verband hiermede is de stand van het grondwater hedemorgen dermate hoog en de afkalving van de putrand van dusdanige omvang, dat zonder kostbare voorzieningen (bronbemaling en putwanden) de werkzaamheden niet kunnen worden voortgezet. Men acht verdere bergingspogingen niet meer verantwoord. Volgende week wordt het gat weer dichtgeworpen, nadat reeds de uitgegraven grond door een groep deskundigen van de Gravedienst der K.L. te IJsselsteyn aan een nauwkeurig onderzoek zal hebben onderworpen.

's-Gravenhage, 24 juni 1966
de Majoor,

A.P. DE JONG



Een derde toestel? Of nóg meer?

Sommige publicaties vermelden dat een derde Heinkel zou zijn neergeschoten. In geen enkele Duitse bron komen echter bewijzen voor, die dat zouden kunnen staven: geen als vermist opgegeven toestel, geen namen van omgekomen of vermiste bemanningen en geen oorlogskruizen in IJsselsteyn op de begraafplaats voor Duitse gevallen. Wel dat een derde Heinkel in de avondschemering is kunnen ontkomen. Toch beweert¹⁸ de door schrijver hooggeachte vroegere voorzitter van de Geschiedkundige Kring van Stad en Land van Bergen op Zoom, en ook negen jaar gewaardeerd wet- houder aldaar, dat ook een derde Heinkel¹⁹ is

afgeschoten. Hij schrijft, 44 jaar na die eerste meidagen in zijn boek: “Binnen vijf minuten werden vijf Duitse vliegtuigen neergeschoten door Franse Moranejagers. De Duitse bombardementsvliegtuigen waren van het type Heinkel 111, tevens verkenningsvliegtuigen. Drie van de vijf vliegtuigen stortten neer in de buurt van Hoogerheide: één in de polders ten westen van Hoogerheide, één aan de Duintjes en één bij het Pannehuis. Waar de andere twee zijn neergekomen is ons niet bekend. Het is niet onmogelijk, dat die twee vliegtuigen helemaal niet zijn neergestort, maar wel beschadigd.”

Laten we het maar op het laatste houden!

Wij weten echter ook van geen vliegtuig op de Duintjes! Luit.kol. b.d. E.Brongers (volgt hij blindelings Härtel?), gooit zelfs de bemanningen van één Heinkel uit elkaar en verdeelt die over twee toestellen in zijn ‘Inventarisatie’. En komt hij zo aan een even-

tueel derde toestel, neergestort bij het zeebad De Duintjes? Van dit ‘spooktoestel’ op de Duintjes laat hij zelfs twee bemanningsleden in Woensdrecht begraven worden. Hij wil kost wat kost aan een derde toestel geraken.

18. Dr. E.G.H. Härtel, Vijf dolle dagen in mei 1940, *Bergen op Zoom* 1984, blz. 57. Wordt hij elders nagepraat door andere bronnen, ook de Engelse?

19. Twee dagen later; op 14 mei zullen 90 Heinkel H 111's met 97 ton brisantbommen in Bremen opstijgen om de binnenstad van Rotterdam plat te gooien. En daarmee de capitulatie van Nederland afdwingen! Cor van Opdorp, met zijn ouders wonend in de Wilhelminastraat, vlakbij de marinierskazerne in Rotterdam, zal het er levend afbrengen. En vertelt het nu nog na. Er waren 850 doden, vele gewonden en 80.000 mensen dakloos.

De anno januari 2010 geestelijk nog zeer fitte Piet Bogers, een negentiger nu en ten tijde van het luchtgevecht boven 't Scheldt woonachtig op de buitendijks gelegen beroemde boerderij Hildernisse, verklaart onomwonden: "Ik heb dat gevecht gezien en er is vast en zeker geen Duits vliegtuig vlak

bij ons thuis op de Duintjes neergestort!" Van meer dan twee afgeschoten Heinkel 111's boven onze polders is mijns inziens dan ook geen sprake. Er is niets, dat er op wijst! Geruchten waren er echter te over in de, vergeleken met nu, communicatie-arme maatschappij van toen.

Op zoek naar de graven van de vijf gevallen

Als we op vrijdag 12 februari 2010, bijna 70 jaar na de crash van de Heinkel 111's van 12 mei 1940 bij de Bunt in de Noordpolder van Ossendrecht en in de Doelstraat in Hoogerheide, door de toegangspoort van het Duitse Oorlogskerkhof in IJsselsteyn de immense, licht golvende, vroegere heidevelden betreden, stukt het normale denken. Het is in de bijtende koude oostenwind alsof de 31.598 kruizen de even zo vele stemmen willen laten horen van de gesneuvelden die er onder liggen en fluisteren: 'Wij manen u!' 116 velden met elk 12 rijen van 25 graven zijn EEN

WAARSCHUWING voor de toekomst. En zoals Albert Schweitzer het uitdrukte: 'Oorlogsgraven zijn de grote predikers van de vrede en hun betekenis als zodanig zal steeds toenemen'.

En ergens tussen de vele onbekende en bekende soldaten vinden we de vijf gesneuvelden van bij ons in de buurt die we hebben leren kennen: de drie geborgen lijken uit 1940 en de twee uit 1966. Ze zijn bij de eersten geweest uit die net begonnen oorlog, die we later WO II zijn gaan noemen. Als al die mannen op die onafzienbare 28 hectare met





Elke Duitse kindsoldaat krijgt een rood handje

kruizen gevulde vlakten toen geweten zouden hebben wat wij nú weten...? Als die grafstenen nu konden spreken...! Als ze hadden geweten, dat er in totaal uiteindelijk 55 miljoen doden zouden te betreuren zijn ten gevolge van hun daden, van wie 7,37 miljoen landgenoten, zouden 'onze' gevallen bemanningsleden dan in hun bommenwerpende Heinkels zijn gestapt? 'Onze' nu bekende gesneuvelde jonge mannen uit die Heinkel 111's wisten bij voorbeeld nog niet dat er vele tienduizenden, overal in Europa zouden creperen. Er op het eind zelfs nog duizenden 16- en 17-jarige kindsoldaten zouden worden ingezet, bij voorbeeld nog in het

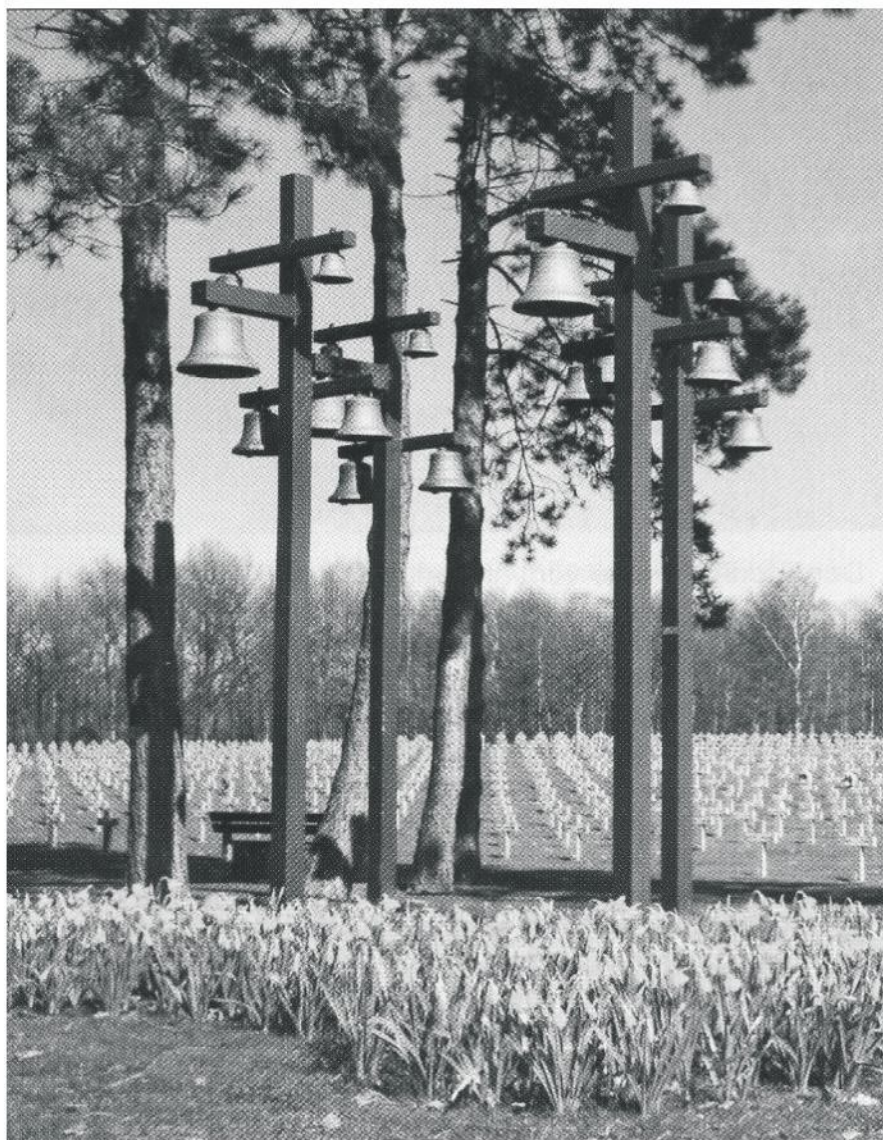
wanhoopsoffensief in de Ardennen en dat er miljoenen Joden zouden zijn verdwenen via de vernietigingskampen.

Elk jaar bezoeken 25.000 mensen IJsselsteyn in De Peel. Velen, vooral uit Duitsland, op de Nationale Rouwdag: Volkstrauertag, die steeds valt op de zondag, twee weken voor de Advent. Dit jaar op 14 november a.s. Het is de dag waarop de Duitsers in bijna honderd landen op honderden begraafplaatsen hun dierbaren en de door hun ouders en grootouders veroorzaakte ellende gedenken.

Tussendoor bezoeken veel kinderen uit binnen- en buitenland om educatieve overwe-

gingen de begraafplaats in IJsselsteyn, zoals in het kader van de internationale beweging van De Rode Handen. Uitgeknipte rode handjes en de afdrucken van in rode verf gedoopte handen zijn het symbool geworden voor de strijd tegen de inzet van kindsoldaten in de wereld. Het is het symbool geworden voor de eis tot respect vóór en de promotie van de kinderrechten. Vorig jaar werden 1.000.000 rode handen overhandigd, mét steun van Amnesty International, aan de Verenigde Naties.

De Nederlandse kapitein L.J.Timmermans is de verantwoordelijke begraafplaatsbeheerder geweest van 1948 t/m 1976. Door zijn werk in al die jaren noemt men hem ook wel 'de vader van deze Duitse militaire begraafplaats'. Al zoe-



kende naar de graven van 'onze' bemanningsleden uit de Heinkels, overvalt ons de overpeinzing, de bezinning en roept de geschiedenis weer vele vragen op: Vietnam, de Balkan, Irak, Afghanistan.....

Elk half uur klinkt een melodie van het carillon centraal op de 800 meter lange weg op de begraafplaats om de bezoeker te herinneren aan de waanzin van oorlog!

Bronnen:

Jan Jolie, diverse bronnen, Oosterhout; o.a. Centraal Archiefdepot/Ministerie van Defensie, dagboeken, rapporten, mei 1940; bundel B220.

Dr. E.G.H.Härtel, Vijf dollen dagen in mei 1940, Bergen op Zoom, 1984

E.H. Brongers, lt. Kol. b.d., Inventarisatie uit diverse bronnen: Duitse verliezen aan neergeschoten of vernielde vliegtuigen

Erwin van Loo, Doctoraalscriptie Nieuwe Geschiedenis, juli 1996

Kapelaan Cosijn, onuitgegeven manuscript in dagboekvorm, Hoogerheide 1952

Brochure voorlichtingscentrum Friedhof IJsselsteyn

Volksbund Deutsche Kriegsgräberfürsorge e.V., Werner-Hilpert-Strasse 2, 34112 Kassel, Deutschland

Deutschlands Fussball, Das Lexikon, Sportverlag Berlin, 2000, ISBN 3-328-00857-8

Die Meistermacher, Wero-Press, 2004, ISBN 3-937588-02-7

Naschrift

Precies op de dag van afwerking van bovenstaand artikel door de redactie, werd ik getroffen door het bericht:

Gesneuvelde Duitsers waardiger herbegraven*

Op 26 mei van dit jaar 2010 vond voor het eerst in de geschiedenis van het Duitse oorlogskerkhof in Ysselsteyn een bijzetting nieuwe stijl plaats van de stoffelijke resten van 15 Duitse militairen die in Nederland sneuvelden. Nu volgens een nieuw begrafenisprotocol. Niet langer zullen de bijzettin-



gen op de militaire begraafplaats in Limburg in stilte en zonder enige ceremonie plaatsvinden, meestal ook nog zonder nabestaanden, maar volgens een nieuw protocol. De plechtigheid vond nu plaats mét Nederlandse en Duitse autoriteiten, mét nabestaanden, militairen en scholieren en met een geestelijke. Voortaan zullen de bijzettingen plaatsvinden met een sobere ceremonie, maar zonder militair eerbetoon.

Adjutant Geert Jonker, hoofd van de BID,

de Nederlandse Bergings- en Identificatiedienst, gaf op 3 mei 2010 in het radioprogramma 'Dit is de dag' van de EO een verklaring voor de protocolverandering: 65 jaar na het sluiten van de vrede tussen de beide staten. Hij benadrukte, dat na maanden van overleg, de waardigheid van de gesneuvelden en de nabestaanden voortaan centraal moet staan. De BID, onderdeel van de Koninklijke Landmacht, tracht aan de hand van DNA-onderzoek, in samenwerking met het Rode Kruis, de nabestaanden van gevonden, gesneuvelde Duitse militairen op te sporen en uit te nodigen.

Volgens schattingen liggen er nog ongeveer 3000 vermiste Duitsers ergens anoniem in de Nederlandse grond begraven. Zij worden vaak in, of in de buurt van vliegtuigwrakken gevonden of op de slagvelden van weleer.

De laatste tien jaar werden in Nederland nog tweehonderd stoffelijke overschotten gevonden en herbegraven.

De gesneuvelden uit de anonieme graven krijgen voortaan een waardige herbegraving. Uit het jaarlijks Nationaal Vrijheidsonderzoek van het Nationaal Comité 4

en 5 mei is dit jaar gebleken, dat 90% van de Nederlanders boven de 65 jaar vindt dat een verzoening met de Duitsers een feit is. Van alle Nederlanders blijkt 90% van mening, dat de beeldvorming over onze oosterburen op de dag van vandaag niet meer beïnvloed wordt door de Tweede Wereldoorlog.♣

*De Limburger/Limburgs Dagblad 3 mei 2010

“De tijd van Jan Faggel”

In gesprek met Ciska Buitenbeeld

Praten over den tijd van toen is een genoegen. Zeker met de 76-jarige Ciska Buitenbeeld, zoals ze zichzelf noemt. “Want ik ben van Woensdrecht, het mooiste dorp van Nederland.”

Om die overtuiging kracht bij te zetten declameert ze als begin van ons gesprek een loflied op haar dorp.

Woensdrecht

**Woensdrecht is Woensdrecht en geen gehucht.
Internationaal bekend, ter land, ter zee en in de lucht.
Het motorschip Woensdrecht dat vele zeeën heeft bevaren.
Het dorp Woensdrecht, het hart van vele Woensdrechtenaren.
Vestigingsplaats van bedrijven, de vliegbasis draagt haar naam.
Vijf gemeenten zijn na de herindeling samengegaan.
Zij zullen zichzelf moeten bewijzen,
ieder op zijn eigen wijze.
De historische tweeling ligt in het verschiet.
Ik sluit af met een refreintje uit een Woensdrechts lied.
Woensdrecht uit de zee geboren.
Heerlijk plekje aan het strand
Nooit vond ik een schoner plekje, in ons mooie Nederland.
Ga naar het Oosten, ga naar 't Westen.
Ga naar Noord en ga naar Zuid.
En ik zal u steeds vertellen,
Woensdrecht steekt er boven uit.**

Jakke de Faggel

“In de jaoren 1913 en 1914 was Woensdrecht nie zoveel, hé?”

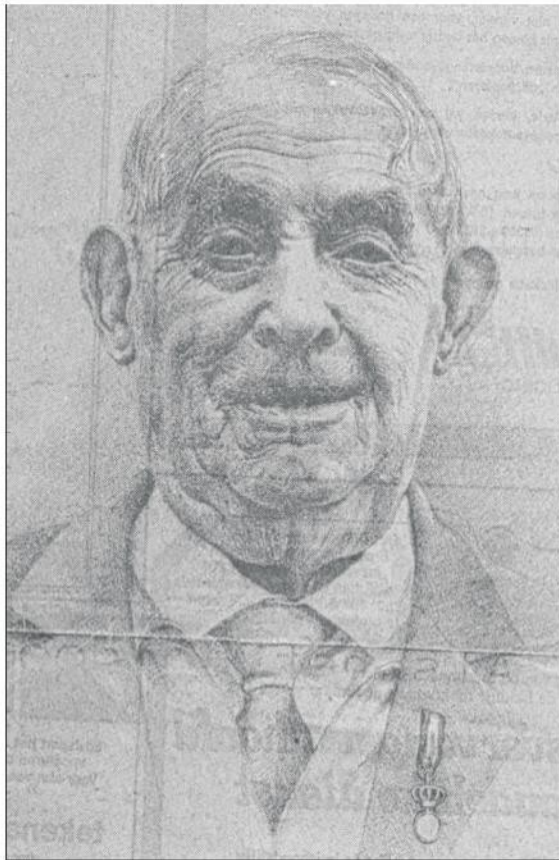
Zo begint Ciska haar verhaal. Over de tijd van Jan Verswijver. Jan vertelde haar vaak over zijn leven. Met name in de jaren '70, toen hij in de Mgr. Poelsstraat woonde te

Hoogerheide vlakbij Ciska's moeder.

Van zijn talloze vertelsels maakte Ciska aantekeningen, waardoor ze zich nog veel aspecten goed kan herinneren. Maar ook heeft ze nog een dertig jaar oud, vergeeld artikel uit De Stem van 19 januari 1980, destijds geschreven door Toon Kloet.



Jan Verswijver was algemeen bekend onder zijn bijnaam Jakke de Faggel. Door de meeste mensen simpelweg afgekort tot Jan Faggel.



Schrijf maar op ...

“Ik vertel en lees voor,” zegt Ciska, “dan kunde gij alles noteren.”

Zo gezegd, zo gedaan.

“In die jaren 1913 en 1914 gingen veel mannen van hier werken in Duitsland, in de fabrieken en in de bouw. En witten hoe dat ging? Dan kwamen ze mee de Kerstmis naar huis en na Nieuwjaar gingen ze weer weg. Als ze ongetrouwd waren kwamen ze ook in de zomer mee Woensdrechtse Kermis naar huis. De getrouwden bleven daar in Duitsland, omdat een extra reis heen en terug veel te duur voor ze was. Als die in de winter dan wel naar huis kwamen, werd er een kind in de maak gezet. Wanneer de mannen de volgende Kerst weer terug thuis kwamen, dan gingen de vrouwen hun mannen tegemoet naar de tram en alle kinders moesten mee. Ze zongen: Vader komt thuis, vader komt thuis.

Maar ze schreeuwden ook :

Eééé ... wat een lelijke vent!”

Taakverdeling

“De vrouwen moesten het hele jaar door helemaal alleen voor hun gezin zorgen. Tegenwoordig zijn ze al overspannen als ze twee kinders hebben. Maar toen waren gezinnen van tien, twaalf of veertien kinders heel gewoon. De vrouwen moesten buiten hun huishouden om, ook het land rondom hun huiske bewerken.

Als ik Jan Verswijver naar de ouwe tijd vroeg, zei hij: 'Mijn eigen vrouw heeft meegemaakt dat ze zwaar was en in weer en wind met volop regen peeën mee ging steken. En dat ze stond te schreeuwen van de kou en de peeën nie meer uit de grond kon krijgen.'”

Antwerpen

“Jan Faggel woonde in zijn jeugdijaren aan de Huijbergseweg. Hij heeft meegemaakt dat hij bij de steenfabriek één gulden per dag verdiende met leem steken. 'En dan konde ook nog gedaon krijgen,' zei hij.

Toen hij hoorde dat je in Antwerpen bij Sint Anneke veertien frank in de week kon verdienen (dat was toen ongeveer zeven gulden) reed hij alle dagen op een fiets met carbidlamp op en neer naar Antwerpen.

Op fietsbanden die wel drie keer per week geplakt moesten worden.

In de winter als de lantaren bevrozen was, of verzopen van de regen, moest hij zonder licht door het Antwerps verkeer fietsen om weer thuis te komen. Dat was zwaar.

Toen hij op een dag weer lek reed en geen geld had om een nieuwe band te kopen (zo'n aanschaf kostte toen fl. 1,25) was hij buiten zichzelf van woede en machteloosheid.

Thuisgekomen trapte hij zijn fiets in elkaar en zei tegen z'n vrouw: 'Maak munne zak maar gereed, ik vertrek morgen naar Duitsland.'

Zaterdagmorgens stond Jan dan ook bepakt gereed bij de tram om te vertrekken (er reed toen nog een tram door het dorp Hoogerheide)."

School

"Toen Jan zes jaar oud was (hij werd geboren in 1890), is hij één jaar bij de zusters aan de Huijbergseweg naar school gegaan.



Er was toen nog geen leerplicht.

Hij is daar dus ook maar één jaar gebleven. Wat hij er in dat ene jaar leerde, kon hij kort beantwoorden. Hij leerde:

- een kruis maken
 - dat hij niet mocht vloeken
- en

- als een mèske d'r broekske liet vallen en ge keek er naar, da ge dan een vlekske op uwen ziel kreeg.

Na dat ene leerzame jaar is Jan nooit meer naar school geweest."

Werken

"Zeven jaar oud moest Jan met zijn vader 's

zomers de polder mee in. Twee uur lopen. Heen en terug. Z'n vader ging er sloten graven en wieën. Jan moest vuil trekken en verdiende daar wekelijks tweeëntwintig centen mee.

Ongeveer dertien jaar oud ging hij werken op de steenfabriek van Schepers aan de Antwerpsestraatweg te Hoogerheide.

Later op de steenfabriek van Daverveldt bij de Cuypse bossen."

"Van zijn eigen zelf dacht Jan dat hij een hele vent was. Maar bij het afgraven van een berg voor het aanleggen van een weg, heeft hij meegemaakt dat hij zo moe was dat hij zijn drinkenskruik voorbij liep om te gaan drinken. Dat was veel te zwaar werk voor een jongen."

Lezen en schrijven

"Eén jaar school, werken in Duitsland en alle overige mogelijke werkzaamheden gingen niet zonder slag of stoot voorbij.

Jan kende dan wel een heel klein beetje Duits, maar was verder volkomen analfabeet. Op een keer toen hij met zijn roeibootje bij de rivier de Oder lag te wachten om die drukke vaart over te steken, kwam hij in gesprek met een schipper van een plezierboot. De man was onderwijzer en toen die tot zijn verbazing hoorde dat Jan niet kon lezen en schrijven, bood hij deze spontaan aan hem dit alsnog te leren.

Dat was niet tegen dovemansoren gezegd.

Eerst leerde hij makkelijke woorden, zoals namen en dingen. Woorden die je dagelijks nodig hebt. Dat was voor het gemak, hé?

De mannen van zijn ploeg lachten en gingen



uit, terwijl Jan zich terugtrok op een stil plekske om te leren. Ze vroegen hem ook niet meer mee om uit te gaan.

'Den dieën zeiden ze, die mot leren, die wil nog eens burgemeester van Woensdrecht worden of zo.'

Burgemeester

“Toen Jan me dit vertelde, lachte hij breeduit. Want tenslotte is hij, al was het dan maar honderd dagen, burgemeester geweest. Hij had daarvan als bewijs een mooie foto op een kastje in zijn huiske in de Mgr. Poelsstraat staan.

Een foto, trots getooid mee z'n ambtsketen om, getrokken in 1955.

De vrouw van Verswijver moest als burgemeestersvrouw er heel hard bij blijven werken.

's Morgens om half vier op. Om de was te doen. Als de kinders naar school waren ging ze de polder in en probeerde ze vervolgens om vier uur 's middags weer thuis te zijn.”

Rooie opruier

“Een tijdje werkte Jan ook in Amsterdam en in de mijnen in Limburg. Daar had hij niet alleen veel geld verdiend (meer dan dertig gulden per week), maar ook ervaring opgedaan met het lidmaatschap van een vakbond. En hij had geleerd dat georganiseerd zijn zo zijn voordelen had.

Terug thuis richtte hij daarom de R.K. Landarbeidersbond op. Dat was, zo vertelde hij, nie bepaald een groot succes.

Veel mensen werkten bij de boer. Maar ook veel andere mensen durfden net zoals die knechten zelfs niet eens te komen.

Ook uit eigen ervaring moest hij bemerken, toen hij om werk ging vragen bij een boer, dat hij het erf afgejaagd werd en uitgescholden werd voor rooie opruier.

In de crisisjaren is Verswijver vervolgens bij de werkverschaffing terecht gekomen.”

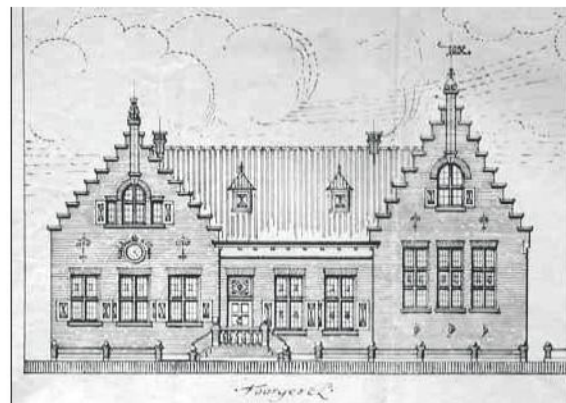
Politieke carrière

Mede door die ervaringen was het logisch dat hij daarop aansluitend in de gemeenteraad is gegaan. Daarin zaten toen

vooral fabrikanten, een paar boeren en een onderwijzer. Jan bleef veertig jaar raadslid, waarvan twintig jaar als wethouder.

Een hoogtepunt in zijn politieke carrière was voor hem persoonlijk zondermeer zijn functie als locoburgemeester, welke hij zoals eerder al gezegd - honderd dagen heeft mogen uitoefenen.

Jan werkte in die tijd in Huijbergen aan de riolering. Het gebeurde op een dag dat hij onderin een sleuf werkte, dat de burgemeester van Huijbergen (Van Agtmaal) hem kwam vertellen dat er een telefoontje uit Den Bosch was gekomen. Burgemeester Mazairac ging weg om burgemeester te worden in Rosmalen en dus moest wethouder Verswijver zolang burgemeester van Woensdrecht zijn, tot er formeel een opvolger voor Mazairac benoemd zou worden.



De aannemer kwam er aan te pas en zei: 'Dat heb ik nou nog nooit meegemaakt, dat er één van mijn grondwerkers onderuit de sleuf moest komen om burgemeester te worden.'

Het antwoord van de Faggel was daarop: 'Ge zult het nog sterker meemaken. Ge zult nog meemaken dat een burgemeester komt vragen of hij onderin de sleuf mag gaan staan werken.'

De aannemer geloofde er niets van, maar toen honderd dagen later burgemeester Hermans op 16 september benoemd werd tot de nieuwe burgervader van Woensdrecht, kwam Jan terug en zei: 'Baas, hier komt een burgemeester vragen of hij weer in de sleuf mag.'

Kermis

De geschiedenis zoals Jan Verswijver die

heeft meegemaakt, speelde zich af in een klein dorp dat vooral uit polders en boeren bestond, uit een kerk en klein schooltje met weinig kinderen.

Maar de kermis die drie dagen duurde - had grote bekendheid. De jonge ongetrouwde mannen kwamen ervoor terug uit Duitsland, want die hadden tenslotte geld op zak.

Als je in die dagen naar de kermis ging, liep je rijen dik, arm in arm, breed de straat over. De mensen gingen met hele rijen de cafés in om te dansen en er werd heel veel bij gezongen.

In die dagen waarschuwden de geestelijken nog tegen de wereldse gevaren van de kermis. Daar zeiden ze het nodige onnodige en overbodige toen van op hun preekstoel.

Jan zei daarover: 'Ge mot nie vergeten dat de mensen mee zo'n kermis toen een heel klein beetje losgelaten werden. Het was maar één keer in het jaar dat er zo iets te doen was.'

Kop tegen kei

Hoe het ook geweest is tussen de dorpen, in het verleden had Woensdrecht als kleinste kern wel te lijden van Hoogerheide.

In die tijd sprak men van Kop tegen Kei.

Na de oorlog zijn de dorpen flink uitgebouwd en zowel door de bewoners van buitenaf als door de herindeling, zijn de dorpen Woensdrecht en Hoogerheide samen gekomen tot één grote gemeente Woensdrecht.

Eerste steen

“Jan Verswijver en zijn vrouw hebben nog lange tijd in een bejaardenwoning aan de Putseweg gewoond. Vooraan, links van de



Ossendrechtse weg, net voorbij de stoplichten. Een plek die Jan destijds voor de gemeente zelf had uitgezocht.

Mede daarom heeft hij ook de eerste steen mogen leggen voor dit complex.

Die eerste steen is nog steeds, maar nog amper, leesbaar.

Later toen het moeilijk werd om zelfstandig te blijven wonen is hij verhuisd naar Huijbergen, naar het bejaardentehuis St. Margaretha. Hier vond hij samen met zijn vrouw een goede verzorgde oude dag en is hij - 96 jaar oud - van daaruit gaan hemelen.”

Betekenis Faggel

Ik vraag Ciska of ze weet waar de bijnaam Jan de Faggel vandaan komt. Ze weet het niet.

Terug thuis vind ik in mijn oude Neder-Duitsch woordenboek en in het Woordenboek der Nederlandse Taal een mogelijke verklaring.



Faggelen betekent ongemakkelijk lopen. Bijv. als een klein kind.

Maar in Zuid-Nederland had het ook als betekenis: Op eene onbeholpen, onregelmatige of onverschillige wijze gaan; scharrelen. Zo iemand faggelde en werd dus wellicht vervolgens een faggel. Ik vermoed dat Jan de Faggel op Jan de Loper kan hebben geduid.

Maar het kan ook slaan op zijn vele uiteenlopende werk tot in de jaren '50 van de vorige eeuw om de kost te verdienen. Immers het betekent ook: Moeite hebben, zich inspannen om rond te komen.

Kinderliedje

Ciska lacht.

'Ja, dat was den ouwen tijd, hé?

Begin van de vorige eeuw was alles anders. Ook de liedjes die de kinderen bij hun spel op straat zongen.'

Zoals we ons gesprek begonnen, eindigt het. Met een lied.

Een kinderliedje dit keer van ergens tussen 1906 en 1911. Het werd gezongen bij een spel met een kaatsbal.

Waarbij je de manieren uit moest voeren. Als de bal op de grond viel was je af. Dan mocht het volgende kind aan de beurt om het te proberen. Helemaal uitgezongen en afgemaakt had je gewonnen.

Een ketsebal?

Ik heb hem al.

In m'n ene hand.

In m'n andere hand.

Dan deurgeklampt.

Voet deurgestampt.

Waar is lent?

Een pot mee krent.

Een pot mee stront.

Zo draai ik heel de wereld rond.

Val in mijn boezem.

Val onder mijn boezem.

Wat zit achter het gordijntje?

Daar zit Philomeintje.

Wat deed ze daar?

Ze kamde haar haar.

Ze poetste haar handen.

Ze waste haar handen.

Ze stak ze in haar zijde.

Ze knielde er

bijde.

Ze stond weer

op.

Ze danste gelijk

een kermispop.

Al voor het raam.

Daar zat Arjaan.

Wat deed hij

daar?

Twee huizen

bouwen.



Voor mannen en vrouwen.

Wie stond er voor?

De dikke pastoor.

Wie stond er opzij?

Jan Kietelkei.

Wie stond er in het midden?

Twee engeltjes godvruchtig te bidden.

Hoe laat is het?

Eén uur.

Wie zegt dat?

De meid.

Waar is ze?

In de keuken.

Wat doet ze?

Ze breit.

Waar aan?

Aan een kous.

Voor wie?

Voor de kleine

poppedeine.

Voor de kleine Joris.

Ik heb een snee in

mijn vinger.

Smeer een boterham voor de pop.

Die at ze op.

Ze dronk uit de fles.

Ze leerde haar les.

Waar is Mie?

Ik weet het nie.

Achter in mijn huis zit een muis.

Ouwijf, hou op mee gekijf.

Ik ben mijne stiekebol nog niet kwijt.

Hoogerheide, 10 juni 2010

Adrie Dobbelaar ♣

Cultuurhistorisch project voor de kleintjes

Alle kinderen van groep 1 en 2 van alle basisscholen uit onze dorpen van de Zuidwesthoek op excursie in het heemhuisje aan de Binnenweg in Hoogerheide in oktober 2009

Gedurende zes ochtenden ontving ondergetekende, opa Jan, samen met opoe Nel, meer dan dertig groepjes met ukkepukken, vergezeld door al hun juffen, meesters en begeleidende ouders in het heemhuisje.

In een voorbereidende bespreking in het authentieke arbeidershuisje bleek al snel het enthousiasme van de 'regeljuf' namens alle scholen. Haar geestdriftige reactie op de plannen van opa Jan moest laatstgenoemde in een marathon aan 'toneelvoorstellingen' nog wel waarmaken.



Stap voor stap

Op straat voor het toegangshekje staat steeds voor elk aankomend groepje al heel uitnodigend een bakkerskar uit de jaren vijftig. Er is direct aandacht van de kleine pukken. Zeker als blijkt dat hun juffen en meesters de bel aan de deur niet kunnen vinden. Dan maar kloppen op de deur en met zijn allen zo hard mogelijk 'volluk' roepen. Opoe Nel doet daarop open, helpt iedereen aan een plekje om te zitten, meestal met zijn tweetjes op een stoel, en ze steekt de kaarsjes aan. Dat is al heel spannend zo in het

halfduister.

Nadat de bakker met zijn verschillende broden uit zijn speciale bakkerskar binnen is gekomen zet opa of opoe een kruistekentje op het brood. Alle ogen zijn nu gericht op de simpel gedekte tafel en opa Jan begint aan zijn voorstelling.

Enkele kleintjes van iedere groep krijgen de opdracht om voor de juf even de telefoon op te nemen of de televisie aan te zetten. Als dat niet lukt en ze ook de computer niet kunnen



vinden om een spelletje te spelen, ontstaat er een beetje begrip voor het feit, dat de mensen vroeger heel anders leefden, zónder al die leuke apparaten.

Moelijk te bevatten is dat het huisje er al ongeveer honderd-en-tien jaar staat en de afgebeelde oude man op de foto er als eerste geboren is. Het lage plafond, de ham aan de zolder, en vooral die geheimzinnige dubbele deuren maken veel indruk. Je kunt een speld horen vallen. Als met het nodige theater die ene dubbele deur wordt open gedaan en de bedstee te voorschijn komt, kijken vele ogen met verbazing naar het korte en smalle bed. Dat daar papa, mama en een baby in moesten slapen, wekt de nieuwsgierigheid op. Diverse ukkies durven de uitdaging aan in bed te worden gelegd. Als later het verhaal wordt verteld over mieren, pissebedden, spinnen, muizen en ander ongedierte zijn de stoere durvers onder de kinderen berentrots. De keren dat het ongedierteverhaal tevoren werd verteld, stond geen enkele liefhebber op om vrijwillig in de bedstee te gaan liggen.

Prachtig vinden ze allemaal het verhaal van de piespot (po, nachtspiegel) voor de nacht. Vooral de po die mee naar boven moest, de ladder op, voor de grotere kinderen, die op de zolder moesten slapen. Opmerkelijk is het, dat geen enkele kleuter de piespot als zodanig kent!

Leuk is wel de pan met steel waar kooltjes in konden om in de winter het bed vóór te verwarmen. Bij het ter sprake brengen van het 'opbergen' van nog een stuk of drie kinderen 's nachts in de andere bedstee, dringt het besef door, dat in zo'n klein huisje makkelijk tien mensen samen woonden. Ook het feit dat vader met zijn stok of pook tegen het lage plafond kon tikken om boven ruzie makende kinderen tot stilte te manen. Het in het donker met een walmende kaars naar bed gaan, maakt nogal indruk. Nog indrukwekkender is het feit dat 's morgens het grootste kind met een volle piespot de ladder afkwam om die buiten te legen op het land. Mest was zo belangrijk...

Ook die geheimzinnige deur in het midden van de wand wekt de nieuwsgierigheid. Wat zit daar nou achter? Het blijkt de kelder/spinkast. Met

inderdaad veel spinnen, maar vooral pissebedden.

Wat een gekke koelkast/diepvries...!

In en rond het kacheltje in het woonvertrek komen natuurlijk ook de steenkooltjes, de doofpot, de spuugbak, de kolenkit, de pook, de koffie- en theepot én de doofpot ter sprake. Ook wat er allemaal niet op en rond de schouw mogelijk was als het varken was geslacht.

Om de benen en gedachten wat te ontspannen, gaan we even staan om uit volle borst 'hoedje van papier' te zingen. En dan gaat het verder richting de deel waar sparrenboomstammetjes het plafond vormen, waarboven stro of hooi kon worden opgeslagen, en waaronder voor de geit(en) een stalletje was.

En dan naar het achterste gedeelte: de varkenskotten. En warempel, een prachtig kunstvarken wekt de indruk echt te zijn. En natuurlijk oogst in dezelfde ruimte de poepdoos/plee de meeste verbazing en verwondering. Zeker als met veel misbaar het ronde deksel wordt opgetild en zó suggestief in woord en mimiek wordt geacteerd door opa, lijkt het zelfs echt te gaan stinken.

Vervolgens gaat het naar buiten, waar drie deurtjes toegang geven voor de varkens om in de 'misbocht' te kunnen lopen. De speciale 'kezère' om aardappelen voor de varkens te koken of de was in te koken, ontbreekt niet. Ook interessant is het grote deksel tegen de muur. Dat moet worden opgetild om te zien waar aardappelen waren opgeslagen.

Tenslotte is de waterput van grote betekenis voor de kleintjes. Geen kraan om water uit te halen, maar een put van enkele meters diep met een emmer aan een ketting om water te 'putten'. Om de beurt boven de put hangen en hard tegen 'vrouw Holle' roepen is de afsluiting van soms wel drie kwartier geconcentreerd luisteren. De enkeling die nog kans ziet nog even op een antiek driewielerfietsje te mogen zitten heeft geluk

Vertederend is de opmerking van een klein vierjarig meisje dat opa in zijn arm knijpt, naar de juffrouw opkijkt en haar vraagt: "Is die echt?"

En hevig teleurgesteld is die kleine die de juffrouw smekend aankijkend zegt: "Ik wil ook een keer in het pissenbed!"



Met dankbaarheid, na elke morgen drie uren vertellen was opa, ondergetekende, 'uitgewoond'. Nog vaak denk ik terug aan die honderden verwonderde grote ogen en soms wat angstige snoetjes. De leerkrachten stelden me gerust: op school zou alles worden nabesproken.

Dus geen nachtmerries?? ♣

Door Jan van Elzaker

UN VERJAORDAG

Munne buurman ies van de week verjaord. IJ ies vierenêgetug jaor geworre, mar da kunde fèeteluk niej aon um zien. IJ zie t'ur nog gèèf uit vur zonne n'ouwer en ij ies nog goed bij de tèèd wôôk. IJ lêês d'ieleke dag de krâânt en ut nuuws op de tillevisie ouw t'ie wôôk nog alledag bij.

Nouw ies ut un temtaosie om vur zoow ne bejaorde mêêns un kedoowke te vèene.

IJ è d'ommes nieks mir te wêênse. Attie vur zun èège en vur zonne kenaorie wa te êête et ies t'ie al laank ketènt.



Vroeger was t'ie un echte grèete aon taofel en sewèele zoog d'um nog wel ies wa loecht tuis komme as t'ie naor de leste mies nog ies effekes aongelêêd oj ien un stammeneeke.

Mar sêêgeswôôrig zie d'um nie veul mir buite. Sewèele zien iek um nog wel ies meej zun rèèf dur zun ofke lwôôpe, mar da d'ies mar om ies uit dun uis te zèèn.

Diekels ies da vrijdas, want dan kom t'ur altij un vrommes om de boel wa d'op te kösse, âânders blef te boel nie prôôper. Zelluf ies ie nie mjêêr mââns genog om da allemaol bij te ouwe.

Iek zeej têêge Jaoneze: “Tek em gin kedoowke bij, mar agge dur goesting ien ed kom iek oew noste destag op'aole. Dan rije me meej mène n'autoow ies dur jêel de gemjêente, dan kunde ies zien wa t'ur de leste jaore allemaol bijgekemme n'ies”.

Da von Jaonus un goej gedaacht en we sprôôke af da me destag naor de petozzie weg zouwe rije.



IJ stong tijug klaor en ij oj un nuuw kleejèm aongedaon meej ne grèèze plastron, zun goeje floere broek en zun sondasse klak.

We reeje jirst nor de Achttienuize. Da d'ies un ge'ucht ien de polder waar attie vroeger gewôônd oj toen t'ie nog jonk was.

IJ oj altij op un oef gewaarkt en zelluf oj t'ie daar wôôk nog un lapke grond waar t'ie veul tefrente groentes op kwikte zowas praai, peijkes, juin, aarte, sevwôôje en petaate en dur was wôôk nog un oekske meej spazzies.

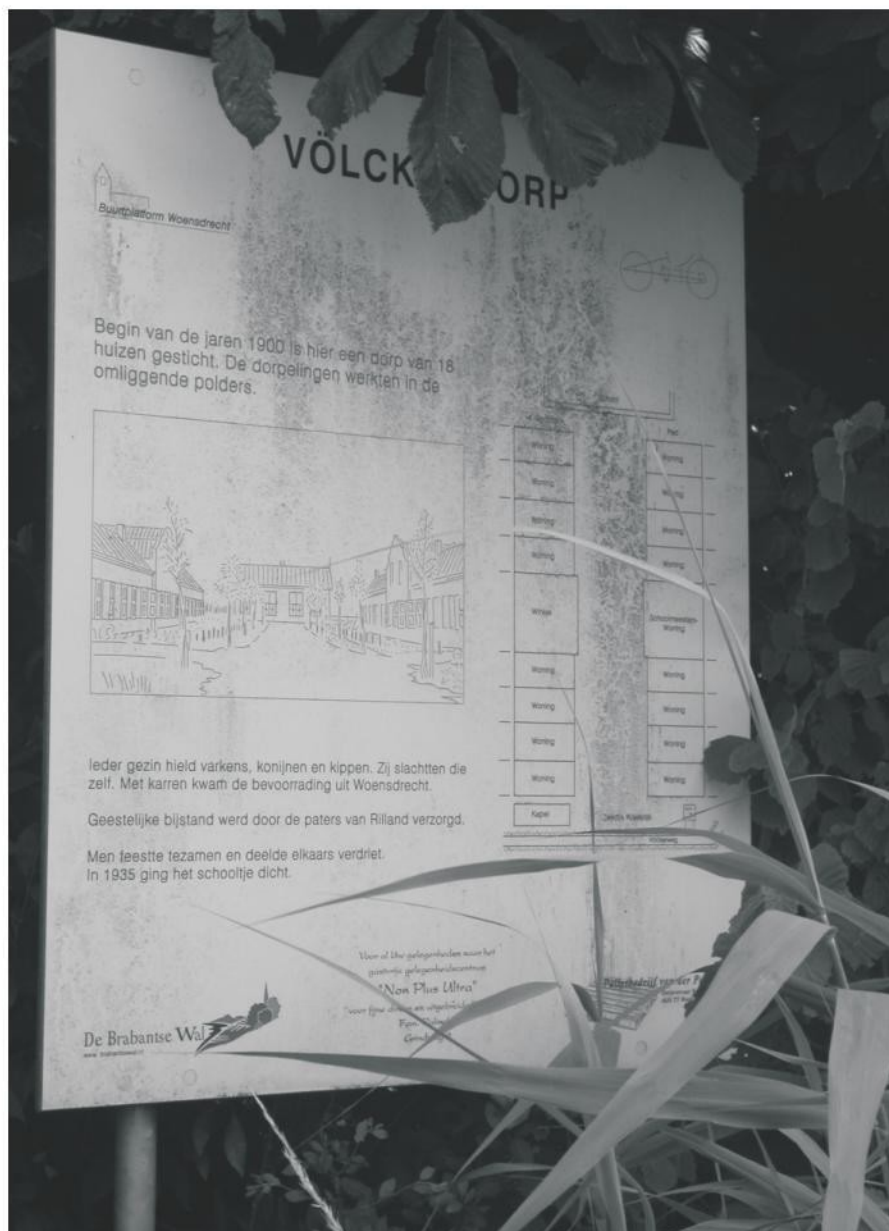
IJ vertelde fjêêr oe t'ie da d'allemaol gedaon oj vroeger en da zun uisouwe nieks te kôrt gekomme was wa d'êete betrof.

Daornaor zen we vrom gereeje naor de bewôônde wèèrld en iek liet um alle nuuwbouwwèêke uit ôôze gemjêente zien. IJ stong ur van te zien da t'ur allemaol zoow veul uize bijgekemme waore.

“Nouw emmement allemaol zoowa gezien”, zeej iek têêge Jaoneze. “Amme wa affesêere emme we nog effekes tèèd om nog ies naor te rije bij Fotte Kuyle. Dan drienke we daor nog un pientje en dan gaon we wir nor uis op aon.”

We waore têêge zesse wir tuis en Jaonus oj ut un sirrejeus kedoowke gevonne.

Dur Willy Groffen,
Ien ut Wôôgeraajs



INFORMATIE VOOR DE LEZER

“Tijding” is het periodiek van de heemkundekring “Het Zuidkwartier” en verschijnt 3x per jaar. Het Zuidkwartier betreft het gebied ten zuiden van Bergen op Zoom, omvattende de plaatsen Hoogerheide, Huijbergen, Ossendrecht, Putte en Woensdrecht.

Inlichtingen betreffende het lidmaatschap kunnen worden ingewonnen bij:

De heer J.Halters, Stenenhoef 2, 4641 CH Ossendrecht - tel. 0164 67 28 54 Tevens zijn losse nummers van “Tijding” bij hem verkrijgbaar.

De normale afleveringen kosten € 4,00 per stuk (van het lopende jaar € 5,00) Speciale uitgaven en dubbeltijdingen kosten € 5,00 per stuk. (Van het lopende jaar € 7,00) Gebruikte, in goede staat verkerende, Tijdingen kosten € 2,00 per stuk. De contributie bedraagt vanaf 1-1-2011: € 20,00 per jaar, per gezin. Leden woonachtig buiten de gemeente Woensdrecht wordt € 7,00 extra aan portokosten in rekening gebracht. Voor België € 9,00.

Nieuwe leden kunnen zich ook opgeven door middel van storting van de jaarcontributie op gironummer 276.04.67 ten name van penningmeester Heemkundekring “Het Zuidkwartier”, KLM Laan 6, 4631 JW Hoogerheide.

Nadruk van, of overname uit “Tijding” van een artikel of gedeelte(n) daarvan in welke vorm dan ook, is zonder toestemming van het bestuur en de schrijvers van de artikelen niet toegestaan. De heemkundekring “Het Zuidkwartier” aanvaardt geen enkele verantwoording aangaande de stijl of de juistheid der artikelen, doch laat deze geheel voor rekening van de ondertekenaars.

Vormgeving Tijding: Maria Roskamp
Gedrukt door Sprintcopy Bergen op Zoom

BESTUUR HEEMKUNDEKRING “HET ZUIDKWARTIER”

Voorzitter:

de heer D. Verbeek, tel. 0164 61 61 96
Matthias Wolffstraat 10, 4631 KD Hoogerheide

Vice-voorzitter:

de heer C. van Beeck, tel. 0164 60 38 04
Keizerstraat 44, 4645 GR Putte

Secretaris/ websitebeheerder:

de heer A.M. Prop
Hugo de Grootstraat 5, 4631 GJ Hoogerheide
tel. 0164 61 05 23

Penningmeester:

mevr. E. Klaassen
KLM laan 6, 4631 JW Hoogerheide
tel. 0164 61 31 70

Bestuursleden:

de heer C. Cleeren, tel 0164 60 35 33
Past. Dierckxstraat 17, 4645 EK Putte

de heer A.J. Dobbelaar, tel. 0164 61 31 73
Matthias Wolffstraat 14, 4631 KD Hoogerheide

mevr. L. Hengst, tel. 0164 25 94 19
De Hortensia 11, 4631 DG Hoogerheide

de heer H. Roelands, tel. 0164 61 20 70
Van der Meulenplein 6, 4631 CZ Hoogerheide

CONTACTADRESSEN WERKGROEPEN www.hkk-zuidkwartier.nl

Adviseur/Evenementen/Distributie / Redactieraad: kopij inleveren bij

de heer J.Halters, tel. 0164 67 28 54
Stenenhoef 2, 4641 CH Ossendrecht

Archeologie:

mevr. L. Hengst, tel. 0164 25 94 19
De Hortensia 11, 4631 DG Hoogerheide

Documentatie:

de heer C.van Opdorp, tel. 0164 61 38 30
Pr. Clausstraat 3, 4631 LZ Hoogerheide

Fotografie:

de heer F. Klaassen, tel. 0164 61 31 70
KLM laan 6, 4631 JW Hoogerheide

Genealogie:

de heer C. Cleeren, tel 0164 60 35 33
Past. Dierckxstraat 17, 4645 EK Putte

Heemschut:

de heer J.van Elzakker, tel. 0164 61 22 24
Verlengde Duinstraat 2, 4631 HS Hoogerheide

Kruidentuin:

de heer P. de Dooij, tel. 0164 61 23 16
Dorpsstraat 73, 4634 TN Woensdrecht

't Kwartier:

de heer J. Wils, tel. 0164 61 24 47
Prins Hendrikstraat 35, 4631 KB Hoogerheide

Museum:

mevr. F.Stoutjesdijk-Jansen, Aanwas 40,
4641 JJ Ossendrecht, tel. 0164 67 25 63

Oude handwerktechnieken:

mevr. V. Suykerbuyk-van Agtmaal, Wouwbaan 9
4631 KJ Hoogerheide, tel. 0164 61 25 36

Oude talen, gezegden, spreuken enz.:

de heer J. Luysterburg, tel. 0164 61 06 51
De Acacia 33, 4631 DB Hoogerheide

Toponymie: ad hoc

Op de kaft een fragment van de KG 43: ets, oud ingekleurd; historiekaart van West-Brabant en Zeeland met de oorlogshandelingen van 1631. Kaart: collectie Regionaal Historisch Centrum Bergen op Zoom

